

Izazovi poticanja kreativnosti učenika iz perspektive nastavnika

Blažević, Anđela

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:826467>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-11**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet
Diplomski studij sociologije i pedagogije

Anđela Blažević

Izazovi poticanja kreativnosti učenika iz perspektive nastavnika

Diplomski rad

Mentor:

doc. dr. sc. Sanja Simel Pranjić

Osijek, 2023.

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet Osijek
Odsjek za pedagogiju
Diplomski studij sociologije i pedagogije

Anđela Blažević

Izazovi poticanja kreativnosti učenika iz perspektive nastavnika

Diplomski rad

Znanstveno područje društvene znanosti, znanstveno polje pedagogija,
znanstvena grana školska pedagogija

Mentor:

doc. dr. sc. Sanja Simel Pranjić

Osijek, 2023.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napisao/napisala te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s navođenjem izvora odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan/suglasna da Filozofski fakultet u Osijeku trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta u Osijeku, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, 19.6.2013.

Antela Blažević, 0122229246

Ime i prezime studenta, JMBAG

ZAHVALA

Zahvaljujem mentorici doc. dr. sc. Sanji Simel Pranjić na nesebičnoj podršci tijekom izrade ovoga rada te na svim stručnim prijedlozima. Također, veliko hvala svim nastavnicima koji su sudjelovali u istraživanju te na taj način doprinijeli izradi ovog rada.

Hvala svim prijateljima i svim dragim ljudima koji su bili uz mene tijekom studiranja.

Posebna zahvala mojim roditeljima i braći na beskrajnoj podršci i razumijevanju tijekom cijelog mog studiranja. Hvala vam na bezuvjetnoj ljubavi i vjeri u mene!

Sažetak

Kreativnost se može opisati i definirati na različite načine. Kreativnost je, prema Ragsdale and Saylor (2009) naš ulazak u druge svjetove. Jednom kada se otvore vrata kreativnosti, ne znamo gdje ćemo se pronaći u idućem trenutku. Učenje i kreativnost su neodvojivi pojmovi pa tako učenje koje potiče kreativnost stavlja učenika u aktivnu ulogu te on prestaje biti pasivnim stjecateljem znanja i informacija. U teorijskom dijelu ovoga rada razmatra se o promjenama u odgojno-obrazovanom procesu te se definiraju i navode različiti teorijski pristupi kreativnosti. Kreativno poučavanje je umjetnost, stoga ne postoji siguran recept ili rutina kojim bi se nastavnika moglo podučiti da bude kreativan, ali isto tako i učenika. Stoga, cilj ovoga rada bio je analizirati i interpretirati izazove poticanja kreativnosti učenika s kojima se nastavnici susreću u svojoj svakodnevnoj nastavnoj praksi. Istraživanje je ostvareno metodom fokus grupa, u kojima je sudjelovalo ukupno 14 nastavnika osnovnih i srednjih škola. Induktivnom tematskom analizom sadržaja dobivene su četiri tematske cjeline koje opisuju najčešće izazove nastavnika, a odnose se na razumijevanje fenomena kreativnosti i njezine uloge te mjesta u odgojno-obrazovnom procesu, kreativnost i kompetencije nastavnika, osobnost i sposobnosti učenika te obiteljske i vršnjačke odnose. Unutar tih tematskih cjelina navedeni su i pojedinačni čimbenici koje nastavnici percipiraju kao rizičnima ili zaštitnima u procesu razvijanja kreativnosti učenika, ovisno o njihovoj kvaliteti. Na kraju rada dane su pedagoške implikacije provedenoga istraživanja, kojima su dane smjernice za unapređivanje kompetencija nastavnika te za pružanje sustavne podrške u suočavanju sa spomenutim izazovima, na dobrobit svih sudionika odgojno-obrazovnog procesa.

Ključne riječi: kreativnost učenika, kreativna nastava, izazovi kreativnosti, poticanje kreativnosti

Abstract

Creativity can be described and defined in various ways. Creativity is, as Ragsdale and Saylor (2009) state, our entry into other worlds. Once the doors of creativity are opened, we do not know where we will find ourselves in the next moment. Learning and creativity are inseparable concepts, so learning that fosters creativity puts the student in an active role, no longer a passive recipient of knowledge and information. The theoretical part of this work discusses the changes in the educational process and defines and presents various theoretical approaches to creativity. Creative teaching is an art, therefore there is no sure recipe or routine that can teach a teacher to be creative, just as there is no such recipe for students. Therefore, the aim of this work was to analyze and interpret the challenges of fostering student creativity that teachers encounter in their everyday teaching practice. The research was conducted using the focus group method, with a total of 14 teachers from elementary and secondary schools participating. Through inductive thematic content analysis, four thematic units were identified that describe the most common challenges faced by teachers, relating to the understanding of the phenomenon of creativity and its role and place in the educational process, the creativity and competencies of teachers, the personality and abilities of students, and family and peer relationships. Within these thematic units, individual factors are mentioned that teachers perceive as risky or protective in the process of developing student creativity, depending on their quality. At the end of the work, pedagogical implications of the conducted research are provided, offering guidelines for improving teacher competencies and providing systematic support in facing the aforementioned challenges, for the benefit of all participants in the educational process.

Key words: creativity of students, creative teaching, creativity challenges, encouraging creativity

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. TEORIJSKI DIO RADA.....	3
2.1. Promjene u odgojno-obrazovnom sustavu i ulozi nastavnika	3
2.2. Teorijsko – konceptualno određenje kreativnosti.....	6
2.2.1. Općenito o kreativnosti	6
2.2.2. Teorijski pristupi kreativnosti.....	7
2.2.3. Definiranje kreativnosti.....	9
2.3. Kreativnost u nastavi	13
2.3.1. Kreativno poučavanje i poučavanje za kreativnost	13
2.3.2. Izazovi poticanja učeničke kreativnosti.....	15
3. EMPIRIJSKI DIO RADA	19
3.1. Metodologija istraživanja	19
3.1.1. Problem, cilj i istraživačka pitanja	19
3.1.2. Sudionici istraživanja	19
3.1.3. Metoda i instrument istraživanja	20
3.1.4. Način obrade podataka	21
3.2. Rezultati i rasprava.....	24
3.2.1. Razumijevanje fenomena kreativnosti i njezine uloge u odgojno-obrazovnom procesu	24
3.2.2. Kreativnost i kompetencije nastavnika.....	27
3.2.3. Osobnost i sposobnosti učenika.....	31
3.2.4. Obiteljski i vršnjački odnosi.....	33
4. Implikacije rezultata istraživanja.....	37
5. Zaključak	40
6. Literatura	42
7.1. Prilog br. 1.....	47

1. Uvod

Kreativnost je opisivana na mnoge načine i ne postoji jedinstvena definicija koja bi u potpunosti opisala što ovaj pojam znači. Može se reći kako kreativnost doživljava globalnu revoluciju (Craft, 2005). Neke definicije idu u smjeru karakteristika pojedinca čiji se rad smatra kreativnim pa se pokušava odgovoriti na pitanje kakva bi to bila kreativna osoba, dok se druge definicije usredotočuju na sami rad i produkt i propituju što je to što ga čini kreativnim? (Starko, 2010). Može se primijetiti kako je kreativnost itekako istraživani fenomen kojeg su ljudi proučavali i pokušavali dati odgovore na neka od pitanja koja su vezana uz njega. Budući da čovjek za svojega života veliki dio vremena provede u školi, postavlja se pitanje koliko se tijekom odgoja i obrazovanja, odnosno formalnog odgoja i obrazovanja djece, u ustanovama razvija kreativnost pojedinca. Jedan od najpoznatijih autora i istraživača kreativnosti, Ken Robinson (2006), isticao je da je "kreativnost u odgoju i obrazovanju jednako važna kao i pismenost i trebamo se jednako prema njoj odnositi", te napomenuo: „Čvrsto vjerujem da odrastanjem ne postajemo kreativniji već sve manje kreativni. Obrazujemo se da ne budemo kreativni.“. Vezano uz to, Bognar (2012) želi skrenuti pozornost na smisao škole koja nije okrenuta ka razvijanju jedne vrlo važne ljudske karakteristike kao što je kreativnost, a upravo su inovacija i kreativni pristup problemima, kao što objašnjava Kunac (2015) temeljni pokretači napretka. Važno je razumjeti izazove s kojima se nastavnici susreću u svakodnevnoj praksi poticanja razvoja kreativnosti kod svojih učenika, kako bi im se pružila primjerena i sustavna podrška i pomoć u unapređivanju njihove prakse i razvoju potrebnih kompetencija.

Kako bi se detaljno obuhvatila kompleksna tema kreativnosti i specifičan problem izazova u njezinu poticanju kod učenika, rad je strukturiran u dvije cjeline – teorijski i empirijski dio rada. U teorijskom dijelu rada, polazi se od razumijevanja promjena u odgojno-obrazovnom sustavu i posljedično ulozu nastavnika. U tom kontekstu, važno je istaknuti kako se od suvremenog nastavnika očekuje da bude nositelj promjena i aktivnosti koje su vezane uz unaprjeđenje rada škole te da potiče kvalitetne socijalne odnose (Zrilić, 2010), a od suvremene škole da stekne povjerenje mladih i pruži im podršku u procesu samoaktualizacije (Šimundža, 1970). Nadalje, govori se općenito o kreativnosti navodeći kako je kreativnost bitno povezana s razvojem kulture određenog društva te da će buduće generacije na svijet morat gledati s različitih gledišta i na taj način shvaćati razlike među ljudima. Drugim riječima, njihovo razmišljanje morati će biti fleksibilno i maštovito (Starko, 2010). U teorijskom pristupu kreativnosti navode se različiti pristupi objašnjavanja pojma kreativnosti koje iznose brojni teoretičari. Kreativnost se pojašnjava

iz perspektive psihoanalitičke teorije, suvremenih psihoanalitičara, asocijacijskih (biheviističkih) psihologa, teorija sustava te iz perspektive humanističkih psihologa. Zatim, definira se pojam kreativnosti, primjećujući kako se on može opisati na veliki broj načina te da ne postoji jednolična definicija kreativnosti. Ističe se važnost motivacije u kreativnosti te njezin utjecaj na istu. Objašnjava se značaj kreativnosti u nastavi, naglašavajući važnost nastavničkog poticanja kreativnosti kod učenika, ali isto tako i poticanja spremnosti za neprestanim rastom i otvorenosti novim iskustvima te sposobnost samostalnog razmišljanja (Starko, 2010). U idućem poglavlju, detaljnije se pojašnjavaju pojmovi kreativnog poučavanja i poučavanja za kreativnost, naglašavajući kako je kreativni nastavnik i kreativna nastava ključna komponenta u poticanju kreativnosti (Sharp, 2004). Zadnje poglavlje teorijskog dijela govori o izazovima koji se pojavljuju prilikom poticanja učeničke kreativnosti, na temelju dosadašnjih, dostupnih istraživanja, te se naglašava važnost poticajne i ispunjene okoline koja djetetu pruža izazove, ali istovremeno i podiže standarde njegove uspješnosti (Kunac, 2015).

U empirijskom dijelu rada, predstavljen je cilj provedenog istraživanja, sudionici, metoda i instrumenti, način provođenja istraživanja te dobiveni rezultati i rasprava. Cilj istraživanja bio je utvrditi i bolje razumjeti izazove u poticanju učeničke kreativnosti s kojima se susreću nastavnici u svojem radu. Dobiveni rezultati su prikazani kroz četiri tematske cjeline koje opisuju izazove s kojima se susreću nastavnici. Tematske cjeline su: razumijevanje fenomena kreativnosti i njezine uloge u odgojno-obrazovnom sustavu, nastavnička kreativnost i kompetencije, osobnost i sposobnosti učenika te obiteljski i vršnjački odnosi. U zadnjem dijelu rada, navedene su implikacije rezultata istraživanja u kojem se daju smjernice kako smanjiti ograničavajuće faktore i ojačati zaštitne faktore. U zaključku su navedena završna i zaključna promišljanja o temi.

2. TEORIJSKI DIO RADA

2.1. Promjene u odgojno-obrazovnom sustavu i ulozi nastavnika

Škola je bez sumnje od najranijih vremena pa sve do danas uvijek igrala glavnu ulogu u odgoju i obrazovanju svakog čovjeka. Od suvremene škole očekuje se da stekne povjerenje mladih i da im pruži podršku u procesu samoaktualizacije. Iako je svima jasan cilj škole, problem nastaje u tome što se škola danas sve više orijentira prema obrazovanju i intelektualnoj izgradnji. U drugi plan se stavljaju odgojni problemi formiranja ličnosti i moralne problematike čovjeka i društva. Na okretanje škole ka intelektualnoj važnosti utječe potrošačka civilizacija i bezobzirna konkurencija. Upravo oni najozbiljnije ugrožavaju odgojni karakter škole. Ljudsko biće zahtijeva cjeloviti odgoj ljudske ličnosti. Prema tome ne bi trebalo dijeliti intelektualni odgoj od cjelokupnog odgoja i kulture duha. Važno je znati kako nema cjelovite ličnosti bez jednoga i drugoga (Šimundža, 1970).

Buljubašić – Kuzmanović (2008) ističe kako učitelji i učenici današnju školu participiraju uglavnom tradicionalno, a posebice učenici. Škola je i dalje mjesto pripreme za život i obveze, a ne dio života, izazov, radost i veselje. Ukoliko se nastavnici fokusiraju samo na kognitivni razvoj učenika, a zanemaruju afektivni i psihomotorički, neizostavna je opasnost da škola postane samo znanstvena ustanova, a to se nikako ne bi smjelo dogoditi. U današnjoj krizi odgoja, koju je nemoguće ne primijetiti, bila bi to nova prepreka ka izgradnji boljega društva i plemenitijeg čovjeka. Danas je više nego ikada prije važno naglašavati i zahtijevati veću ulogu i utjecaj škole u odgoju suvremenog društva (Šimundža, 1970).

Koludrović i Reić Ercegovac (2010) navode kako je idejno suvremena škola suradnička i stvaralačka zajednica koja je stvorena po mjeri čovjeka, te je njezin cilj poticanje učeničke samoaktualizacije, izražavanja, originalnosti i fleksibilnosti. Suvremeni pedagoški pristupi upravo i zagovaraju ideju o nastavi koja se realizira na različite i učenicima prihvatljive načine, uvažavajući njihovu dinamiku i stil učenja, no ne zapostavljajući temeljne zadatke i ciljeve obrazovanja. Suvremena škola zatvoreni nastavni program mijenja fleksibilnijim kurikulumom stavljajući učenika u središte nastavnog procesa te ističe njegove potrebe, sposobnosti i interese. Na taj se način usmjerava razvoju svih ljudskih potencijala, a tako onda i kreativnosti budući da je ona jedna od ključnih karakteristika čovjeka. S obzirom na visoka očekivanja suvremene škole i

nastave, pred današnjeg se nastavnika postavljaju veliki zahtjevi. To se može primijetiti i u promjenama u njihovoj ulozi.

U tradicionalnoj školi isticali su se ciljevi koji se odnose na rad nastavnika. Mislilo se kako je zadaća učenika samo učiti, odnosno naučiti ono što je nastavnik na satu predavao. Danas se pak susrećemo s drukčijim mišljenjima, a ona podrazumijevaju da je najbolja nastava upravo ona koja je usmjerena na samoga učenika. Odnosno, onaj nastavni proces koji podrazumijeva učeničku i nastavničku aktivnost. Izrađena je taksonomija odgojno obrazovnih ciljeva, a oni obuhvaćaju kognitivno područje, afektivno područje te psihomotoričko područje. Kognitivno područje podrazumijeva znanje, shvaćanje, primjenu, analizu, sintezu te evaluaciju. Afektivno područje podrazumijeva primanje, reagiranje, vrednovanje, organizaciju te karakterizaciju. Posljednje područje, psihomotoričko, podrazumijeva imitaciju, odnosno refleksno gibanje, manipuliranje, koordinaciju pokreta, jačanje izdržljivosti, usavršavanje i naturalizaciju (Matijević i Radovanović, 2011). Buljubašić – Kuzmanović (2007) navodi kako se od nastavnika traži kritičko razmišljanje i osposobljenost za refleksiju i evaluaciju, odnosno da može osigurati preduvjete za cjelovit razvoj svakog pojedinog učenika te koji će poticati i podržavati učenika u njegovom procesu učenja i razvoju kreativnih potencijala.

Vrkić Dimić (2013) ističu kako se odgoj i obrazovanje u 21. stoljeću usmjerava na razvoj kompetencija koje se u bitnom razlikuju od dominantnih vrijednosti prošlih vremena. Jenkins i suradnici (prema Vrkić Dimić, 2013) izdvajaju 11 osnovnih vještina koje će u budućnosti biti nužne za omogućavanje jednakosti prilika mladima, koje nastavnici trebaju poticati kod svojih učenika. Navedene vještine su igra, izvedba, simulacija, apropijacija, multitasking – višezadaćnost, distribuirana spoznaja, prosudba, transmedijska navigacija, networking – mrežna povezanost te pregovaranje. Igra kao potrebna vještina budućnosti odnosi se na sposobnost eksperimentiranja s okruženjem u svrhu rješavanja problema. Izvedba se odnosi na sposobnost prihvaćanja alternativnih identiteta pri improvizaciji i otkrivanju. Simulacija je sposobnost interpretacije i konstruiranja procesa realnog svijeta. S druge strane, apropijacija se odnosi na sposobnost smislenog uzrokovanja medijskih sadržaja, a multitasking na sposobnost prebacivanja fokusa na istaknuti detalj. Sposobnost racionalnog rukovanja alatima koji proširuju mentalne mogućnosti podrazumijeva distribuiranu spoznaju, dok prosudba opisuje sposobnost evaluiranja pouzdanosti i utemeljenosti različitih izvora informacija. U konačnici, transmedijska navigacija jest sposobnost praćenja tijeka priča i informacija putem višestrukih modaliteta, networking je sposobnost pronalaska informacija i sintetiziranja, a pregovaranje se pronalazi u sposobnosti razumijevanja i poštivanja i praćenja različitih perspektiva i alternativnih normi ponašanja. Vrkić

Dimić (2013) ističu kako je važnost razvijenih informatičkih i informacijskih vještina neupitna, no one su povezane i s kompetencijama za timski rad i suradnju, komunikacijskim kompetencijama, kritičkim i kreativnim mišljenjem, rješavanjem problema te kompetencija za cjeloživotno učenje. Da bi nastavnici mogli poticati razvoj svih navedenih kompetencija, njihovo ih inicijalno obrazovanje za to treba pripremiti, ali podršku trebaju dobiti i unutar vlastite ustanove.

Nastavnik današnjice smatra se dijelom organizacije koja se razvija i uči, koja je inicijator promjena i koja potiče na učenje, te koja vodi brigu o profesionalnom razvoju svojih nastavnika. Današnji nastavnik je nositelj promjena i aktivnosti koje su vezane uz unaprjeđenje rada škole i potiče kvalitetne socijalne odnose. Može se reći kako je nastavnik kreator školske kulture koja ponajviše ovisi o njegovim kompetencijama (Zrilić, 2010).

2.2. Teorijsko – konceptualno određenje kreativnosti

2.2.1. Općenito o kreativnosti

Kreativnost je iznimno važna za društvo. Pojavom globalizacije u svijetu i povećanjem konkurencije na tržištu, stalna inovacija i snalažljivost postaju neophodne za ekonomski opstanak. Gospodarstvo je u neprestanom zahtjevu za kreativnošću, pritom oslanjajući se na snage intelektualnih i sposobnih radnika u jednakoj mjeri kao i na njihovu fizičku snagu i inteligenciju. Tijekom ove ere, originalnost, kreativni geni te osjećaj subjektivnosti postaju visoko cijenjeni (Craft, 2005). O važnosti kreativnosti u životu čovjeka govore i informacije kako, primjerice, tajvansko Ministarstvo obrazovanja uzima za cilj Tajvan učiniti „Republikom kreativnosti“. Prepoznaju kako je mladima potrebno mnogo više od tradicionalnog oblika znanja da bi bili uspješni u svijetu. Potrebni su im vještina, stavovi i navike koje će doprinijeti rješavanju problema koje mi danas i ne poznajemo. Buduće generacije će svijet morati promatrati s različitih gledišta i na taj razumijevati ljude oko sebe. Drugim riječima, morat će imati široka gledišta kako bi razumijevali ljude koji dolaze iz različitih kultura. Njihovo razmišljanje će morat biti fleksibilno i maštovito. Jednom riječju, morat će biti kreativni (Starko, 2010).

Kreativnost je bitno povezana s razvojem kulture unutar određenog društva. Inzistiranje na univerzalnoj definiciji kulturnosti može dovesti do stanja koje se naziva kulturno slijepilo (Starko, 2010). O ovom stanju govori i Craft (2005), te napominje kako se do njega dolazi kada se želi univerzalizirati kreativnost. Za proučavanje fenomena kreativnosti potreban je kontekst liberalnog individualizma. Drugim riječima, potrebno je pridavati veliku vrijednost individualnosti i biti otvoren za razmišljanje izvan društvenih i drugih normi. Sintagma „razmišljati izvan okvira“ izraz je koji podrazumijeva kritičko mišljenje te odbacivanje univerzalnih normi (Starko, 2010). Starko (2010) ističe da kultura, kao iznimno važan aspekt ljudskog života, ima vrlo snažan utjecaj na to hoće li i u kojoj mjeri osoba iskazivati kreativno ponašanje ili nekreativno konformističko ponašanje.

2.2.2. Teorijski pristupi kreativnosti

Počevši u 19. stoljeću, psiholozi su predstavljali razne teorije za objašnjavanje kreativnosti. Svaki autor je na specifičan način predstavio svoju teorijsku perspektivu iz koje on promatra niz ljudskih ponašanja. Teoretičari koji su vjerovali kako je ljudsko ponašanje u velikoj mjeri rezultat podsvjesnih sila, na kreativnost gledaju drugačije od onih koji pak vjeruju da se ponašanje može bolje objasniti svjesnim učenjem kroz iskustvo (Starko, 2010). Slijedom tome, kreativnost se u daljem tekstu pojašnjava iz perspektive psihoanalitičke teorije, suvremenih psihoanalitičara, asocijacijskih (biheviorističkih) psihologa, teorija sustava te iz perspektive humanističkih psihologa.

Psihoanalitičke teorije ljudsko ponašanje, razvoj i osobine ličnosti objašnjavaju snažnim nesvjesnim procesima. Djed psihoanalitičke teorije, Freud, vjeruje kako svaka osoba u svom djetinjstvu mora potisnuti svoje seksualne želje kako bi se uklopila u društvo. Seksualne porive primjećuje kao snažne sile kojima se opire pomoću psihičkih obrambenih radnji. Smatra kako su mnogi obrambeni mehanizmi rezultat nezdravih ponašanja i raznih neuroza. Kreativnost, s druge strane, predstavlja zdravi oblik korištenja nagona za produktivne svrhe. Freud smatra kako sretno osobe nikada ne maštaju, već samo nesretne. O učincima viktorijanskog društva na Freudovu procjenu različitih potreba može se samo nagađati. No, jasno je kako na maštu i kreativnost gleda kao na rezultat neostvarene želje te kao nastavak igre iz djetinjstva. Primjerice, u djelima, herojski likovi mogu izraziti svoju potrebu za osvajanjem, a romantične junakinje svoju potrebu za ljubavlju. Sve osobne želje pisca zaogrnuće su pričom i dopuštaju njemu i čitatelju da dožive zadovoljstvo bez neprihvatljive krivnje. Kasnije psihoanalitičari razvijaju varijacije Freudovih teorija (Starko, 2010). Kubie (prema Starko, 2010) pretpostavlja da kreativnost svoje korijene ima, ne u nesvjesnom, već u predsvjesnom sustavu koji teče između svjesnog i nesvjesnog. Prema njemu, svjesno i nesvjesno su krute funkcije koje ili iskrivljuju ili ometaju kreativnost. Za poticanje kreativnosti potrebno je ojačati predsvjesne funkcije koje se nalaze na rubu svijesti, a to je stanje koje doživljavamo između sna i jave ili tijekom sna. Cilj vidi u oslobađanju predsvjesnih procesa od umjetnih iskrivljenja i prepreka nesvjesnih procesa te ograničenja svjesnih procesa. S druge strane dok je Freud vjerovao da se snažne nesvjesne želje i neuroze mogu izraziti kreativnom aktivnošću, Kubie vjeruje da neuroze iskrivljuju kreativnost. Ukoliko su fleksibilni predsvjesni procesi blokirani, pojedinac se može ponašati kreativno ali on nije istinski kreativan. Freudov suradnik, Carl Jung, vjeruje kako se kreativne ideje mogu objasniti pretpostavljajući da je nesvjesno kolektivno ljudsko ponašanje, koje se smatra naslijeđenim obrascem ponašanja,

evaluiralo kroz ljudsku povijest na način da je oblikovalo pojedince da razmišljaju na određeni način.

Suvremeni psihoanalitičari smatraju kako kreativni ljudi mogu biti psihotični u različitim periodima svojega života, ili čak u različita doba dana, ali oni ne mogu biti psihotični u trenutku kada su uključeni u kreativni proces. Ukoliko su psihotični u tom trenutku, kreativni proces neće biti uspješan. Rothenberg, kao i drugi psihoanalitičari zainteresirani za nesusvesne mentalne procese, kreativni proces karakterizira kao onaj koji se događa pod svjesnom kontrolom kreatora. Proučavajući ulogu manično – depresivnih poremećaja u životima kreativnih ljudi, istraživači zaključuju kako blagi slučajevi depresije i manije mogu povećati kreativnost, kao kod primjerice Beethovena i Isaaca Newtona, dok ju teški oblici smanjuju (Starko, 2010).

Nasuprot psihoanalitičkim teoretičarima, asocijacijski psiholozi smatraju da ljudske aktivnosti proizlaze iz niza podražaja i odgovora. Najpoznatiji zagovornik ove teorije jest B. F. Skinner kojeg još nazivaju i ocem biheviorizma. Smatra ako su nakon određene radnje uslijedile ugodne posljedice, velika je vjerojatnost da će se ista radnja ponoviti. No, ukoliko su posljedice bile neugodne, mala je vjerojatnost da će pojedinac pokušati ponoviti sličnu radnju (Starko, 2010).

Uz mnoštvo teorija koje kreativnost objašnjavaju kroz individualnost i njezine psihičke procese, teorije sustava pristupaju kreativnosti kao interakciji između pojedinca i izvanjskog svijeta i smatraju kako mehanizmi uma nisu dovoljni da objasne kreativne procese. Za ispravno razumijevanje kreativnosti ona se ne može razumijevati izolirano od društvenog konteksta jer je kreativnost poseban oblik osobnog utjecaja. Kao što kreativni pojedinci utječu na osobe oko sebe, tako i okolina utječe na kreativnost (Starko, 2010).

Humanistički psiholozi, poput Maslowa i Rogersa daju drugačiji pogled na kreativnost. Maslow (1968) je prije, kao i većina drugih ljudi, o kreativnosti razmišljao u smislu proizvoda te nesusvesno ograničavao kreativnost na određena konvencionalna područja ljudskih nastojanja - poput umjetnika, znanstvenika, izumitelja i pisaca. Ovakvo mišljenje pretpostavlja da je kreativnost privilegija samo određenih profesionalaca. Maslow primjećuje kako se riječ „kreativan“ može odnositi i na mnoge druge proizvode osim standardnih i konvencionalno prihvaćenih teorija, pjesama i romana. Smatra potrebnim razlikovati kreativnost posebnog talenta i samoaktualizirajuću kreativnost koja proizlazi iz osobnosti i manifestira se u uobičajenim životnim poslovima, kao što je primjerice domaćinstvo. Kod izražavanja samoaktualizirajuće kreativnosti, ističe važnost sposobnosti izražavanja ideja bez straha od ismijavanja. Ova vrsta kreativnosti dolazi iz spoja primarnih i sekundarnih procesa i naglašava osobnost, smjelost,

hrabrost, slobodu, spontanost, samoprihvatanje i sve ostalo što omogućuje izražavanje u kreativnom životu, stavu ili u kreativnoj osobi. Govoreći o samoaktualizirajućoj kreativnosti zaključuje kako je ona sinonim za sine qua non, ili je pak karakteristika osnove ljudskosti.

Sličan pristup daje i Rogers (1985), koji svoj stav gradi pomoću psihoterapije pa tako njegova mišljenja imaju empirijsku osnovu. On vjeruje kako će osoba obuhvaćena usmjerenim procesom, - nazvanim dobrim životom, biti kreativna. Ova osoba pomoću osjetljivošću za svoj svijet i povjerenjem u svoje osobnosti stvara nove odnose s okolinom te iz nje izviri kreativni proizvodi i kreativni život. Ne prilagođava se svojoj kulturi i zasigurno neće biti konformist. S kulturom se slaže u onoj mjeri koja je potrebna za uravnoteženo zadovoljavanje njezinih potreba, a slušajući sebe postiže maksimalno zadovoljstvo svojih najdubljih potreba.

2.2.3. Definiranje kreativnosti

U literaturi se može pronaći mnoštvo definicija koje opisuju pojam kreativnosti. Neke od definicija kreativnosti usmjeravaju se na karakteristike pojedinaca čiji rad određuju kao kreativan, drugim riječima pitaju se „Kakva je kreativna osoba?“, dok se drugi usmjeravaju na sami rad, odnosno pitaju se „Što ovaj rad čini kreativnim? (Starko, 2010). Craft (2005) ističe kako se kreativni pojedinci mogu razlikovati po mnogo načina. Načinu razmišljanja, po njihovim vrijednostima, temperamentu, motivaciji, životnim pričama i sl. No, kako bismo bolje razumjeli fenomen kreativnosti, Somolanji i Bognar (2008) izdvajaju četiri kategorije kreativnosti: kreativna osoba, kreativni produkt, kreativni proces i kreativna okolina.

Somolanji i Bognar (2008) navode kako se pri poučavanju kreativnosti prvenstveno mora govoriti o kreativnoj osobi. Svaki pojedinac pri svojem rođenju ima kreativni potencijal, no hoće li se isti aktualizirati ovisi o mnogim činiteljima kreativnosti. Svaka osoba posjeduje kreativne potencijale na određenoj razini, a najvažnije karakteristike kreativne osobe su samopoštovanje i samopouzdanje, otvorenost, upornost i motivacija, spremnost na rizike te tolerancija na neodređenost. Druga kategorija kreativnosti je kreativni produkt. Ona podrazumijeva određenu novinu u odnosu na postojeće stanje, korisnost i originalnost te ekonomičnost cijeloga društva koja se primjećuje na umjetničkim, tehničkim, znanstvenim i drugim područjima. Dugotrajnim radom dolazi se do značajnog kreativnog produkta, a ističe se i desetogodišnje pravilo koje podrazumijeva godine poučavanja, kritičkog mišljenja i učenja kako bi se u konačnici došlo do kreativnog pomaka. Kreativni proces, kao treća kategorija, odnosi se na način stvaranja kreativnog produkta.

Ovaj proces mora dovesti do neobičnih ideja te nadograđivati postojeće novim idejama. Kognitivni proces sadrži nekoliko faza koje su prilagodljive shodno autoru, no „osnovne faze su definiranje problema, inkubacija, iluminacija i verifikacija.“ (Somolanji i Bogonar, 2008, str. 89). Zadnja kategorija kreativnosti je kreativna okolina. Drugim riječima, naglašava se važnost kreativne okoline koja svojim utjecajem potiče ili usporava kognitivni razvoj pojedinca. Ističu se različiti činitelji kreativnosti, a neki od njih su škola, zajednica ili obitelj (Somolanji i Bogonar, 2008).

Nepostojanje jedinstvene teorije kreativnosti ukazuje nam na to da ne postoji ni jedinstvena kreativna osoba već se karakteristike kreativnih pojedinaca razlikuju među ljudima, ali i među disciplinama. Craft (2005) nadalje ističe kako je u središtu svake kreativnosti razmišljanje o mogućnostima koje pokreću kreativnost, odnosno o različitim načinima i domenama. Ovakvo razmišljanje počinje s pitanjem „Što ovo radi?“ te završavamo s pitanjem „Što ja mogu učiniti s ovim?“. Ovaj stav prihvaća kreativnost kao vještinu, no ne nužno i njezino izražavanje koje zahtjeva poznavanje same domene. Craft, Jeffrey i Leibling (2001) navode kako National Advisory Committee on Creative and Cultural Education (dalje u tekstu NACCCE) kreativnost definira kao maštovitu aktivnost oblikovanu na način da proizvodi izvorne i vrijedne rezultate.

Starko (2010) navodi kako se u većini definicija mogu izdvojiti dva glavna kriterija za procjenjivanje kreativnosti, a oni su novost i primjerenost. Da bi se nešto smatralo kreativnim ono mora biti novo. Upravo u ovoj sintagmi postoji ključna dilema, a to je „Kome treba biti novo?“. Za pojedine istraživače, kreativnim se smatra ona pojava koja mijenja neki aspekt našeg svijeta na značajan način. Kreativnim smatraju samo ideje koje su nove za određenu disciplinu ili kulturu. No, iako određene ideje nisu nove za svijet, one su zasigurno bile veliki napori za njihove tvorce. Nasuprot ovoj kreativnosti koju vežemo uz pojedince, Kaufman i Sternberg (2010) definiraju pojam svakodnevnog kreativnosti koja predstavlja originalnost svakodnevnog života i pronalazi se u svakom čovjeku. Ova kreativnost se opisuje pomoću različitih aktivnosti svakodnevnog života te se smatra ključnom za ljudski opstanak. Čovjekova priroda je takva da tijekom dana, bilo to na poslu ili kod kuće, čovjek se mora neprestano prilagođavati i inovirati. Svakodnevna kreativnost pomaže da fizički preživimo, odnosno da pronađemo hranu kada smo gladni, toplinu kada nam je hladno ili da pronađemo izlaz kada se izgubimo. Drugi aspekt kreativnosti, odnosno prikladnost odnosi se na kulturni kontekst u kojem se kreativnost temelji. Kao što se na inteligenciju različito gleda u različitim kulturama tako se i sredstva i fokus kreativnosti razlikuju od kulture do kulture, ali i kroz vrijeme. Primjerice, djela Van Gogha ili Maneta koja su bila odbacivana u 19. stoljeću danas se smatraju velikim remek djelima, što znači da određeni izrazi individualizma mogu proći nezapaženo ili neshvaćeno od kulture u kojoj je nastalo.

Prema Copleyu (1997), kreativnost se može opisati kao sredstvo za njegovanje ljudskog dostojanstva u ovom dobu kada dominira i u svemu prevladava tehnologija. S brzim društvenim promjenama dolaze i mnoge opasnosti, a jedna od njih je i povećanje individualnosti. Ljudi će sve više i više biti opterećeni i zbunjeni tehnološkim rastom koji dovodi u pitanje i našu budućnost. Postoji mogućnost da će u daleko budućnosti postojati društvo u kojem će konkretni rezultati, odnosno napori pojedinaca biti gotovo nevidljivi. Otuđenost ljudi od rezultata njihovih ulaganja bi uskoro mogli biti toliko veliki da bismo mogli postati u potpunosti ovisni o apstraktnim stvarima za postizanje osobnog zadovoljstva i osjećaja postignuća. U takvim okolnostima, pojedinci koji će biti u stanju mijenjati svoje ambicije i pronaći zadovoljstvo u postizanju osobno definiranih ciljeva, živjet će najzadovoljnije.

Ragsdale i Saylor (2009) za kreativnost kažu kako je ona naš ulazak u druge svjetove. Ona pojedinca može odvesti do nevjerojatnih mjesta gdje može letjeti, razgovarati sa žabama koje govore, upoznati se s biljkama, divovima, jednorozima, čarobnjacima i sl., ali može imati i piknik s kraljem mravi. Jednom kada se otvore vrata mašte, um postaje beskonačan i od tada pojedinac više ne zna gdje će se pronaći u idućem trenutku jer su mogućnosti beskrajne.

Kako bi se fenomen kreativnosti mogao bolje shvatiti te kako ju razvijati, važno je razumjeti njezinu povezanost s motivacijom. Starko (2010) ističe da intrinzična motivacija pogoduje kreativnosti, a ekstrinzična motivacija šteti. U njegovom istraživanju sudjelovale su 72 mlade odrasle osobe koje se bave aktivnim kreativnim pisanjem, a zadatak im je bio napisati dvije kratke pjesme. Rezultati su pokazali kako, iako početnih razlika nije bilo pri pisanju prvih pjesama, nakon eksperimentalnih manipulacija postojale su značajne razlike u stvaralaštvu. Pjesme koje su napisane pod ekstrinzičnom motivacijom bile su znatno manje kreativne od onih drugih. No, iako je kreativno pisanje pod utjecajem ekstrinzične motivacije rezultiralo smanjenjem kreativnosti, napominje kako nema čvrstih dokaza da je intrinzična motivacija uzrokovala povećanje kreativnosti druge skupine. Runco (2007) ističe kako je intrinzična motivacija najvažnija za kreativnost i da se vanjskim čimbenicima, poput poticanja, nagrade, ocjene ili čak i nadzora, ponekad inhibiraju kreativni napori. Arar i Rački (2003) navode kako se u tradicionalnim poimanjima intrinzični motivatori smatraju poticajnim, a ekstrinzični pogubnima u poticanju kreativnosti. No, istraživanja pokazuju kako ekstrinzična motivacija može služiti kao izvrstan dodatni poticaj ukoliko već postoji dovoljno intrinzične motivacije u teškim dijelovima kreativnog rada. Smatra se kako je za kreativan rad od velike važnosti visoka razina intrinzične motivacije te srednji nivo ekstrinzične motivacije, posebice u fazama dosade i zamora.

Uz veliki utjecaj motivacije, inteligencija također ima utjecaja na kreativni potencijal. Naime, kreativni potencijal i inteligencija nisu u potpunosti neovisni. Jedna od perspektiva kaže kako postoji prag inteligencije, koji je u osnovi minimalan, ali neophodan za kreativno postignuće. Teorija pod nazivom „Threshold teorija“ sugerira kako postoji minimalna razina inteligencija ispod koje osoba ne može biti kreativna. Ova teorija opisuje mogućnost njihove povezanosti, ali samo na specifičnim razinama sposobnosti. Ističe se kako je inteligencija neophodna, ali ne i sasvim dovoljna za kreativna postignuća. Drugim riječima, ukoliko je pojedinac ispod minimalne razine inteligencije on ne može dovoljno dobro razmišljati za kreativan rad. Osobe koje su iznad minimalne razine inteligencije imaju potencijal za svoju kreativnost, ali isto tako ne postoji jamstvo da će istu ostvariti. Ova teorija implicira kako neke osobe mogu imati visoku razinu inteligencije, ali ipak nisu razinu kreativnog potencijala. Stoga, inteligencija i kreativnost nisu međusobno ovisni (Runco, 2007).

Uz kreativnost važno je spomenuti i važnost divergentnog i konvergentnog mišljenja. Uz divergentno mišljenje vežemo promišljanje o raznolikim načinima rješavanja problema, dok konvergentno mišljenje povezujemo uz jedan točan ili konvencionalan odgovor. Važno je istaknuti kako divergentno razmišljanje nije sinonim za kreativno razmišljanje, ali nam ono govori o kognitivnim procesima koji u konačnici mogu dovesti do originalnih ideja i rješenja. U stvaranju novih ideja, odnosno u kreativnom procesu važno je osigurati dovoljno vremena da možemo doći do onih najudaljenijih ideja (Runco, 2007). Guilford (prema Somolanji i Bognar, 2008) divergentno mišljenje prepoznaje kao osnovnu karakteristiku kreativnosti. Što je divergentno mišljenje razvijenije to je osoba kreativnija. No, ističe se i važnost konvergentnog mišljenja i to u procesima poput analiziranja, sintetiziranja, redefiniranja, evaluacije, pronalaženja relacija, želja za rješavanjem višeznačnosti te razumijevanje kompleksnosti. Važno je primijetiti kako su obje vrste mišljenja, divergentno i konvergentno, važno u procesu kreativnosti.

2.3. Kreativnost u nastavi

Kad se govori o djeci i definiciji kreativnosti važno je polaziti od shvaćanja kreativnosti kao potencijala koje svako dijete ima, kao i sposobnost za njezino izražavanje. Prilikom procjene kreativnosti djece, važno je staviti naglasak na kreativni proces, a ne na prosudbu kvalitete krajnjeg proizvoda. Ovoj tvrdnji u prilog ide činjenica da postoji mogućnost da dijete još nije razvilo sve vještine koje bi mu bile potrebne za postizanje uspjeha u kreativnom ishodu. Nakon početnog promišljanja o definiciji i nastanku kreativnosti, neki teoretičari su proučavali način na koji se kreativnost razvija kod djece. Većina ovih teorija na djecu gleda kao na visoko kreativna bića s prirodnom sklonošću maštanja, eksperimentiranja i istraživanja. No, ova visoka razina kreativnosti ne mora nužno biti prisutna tijekom cijelog djetinjstva i odrasle dobi (Sharp, 2004). Nastavnici trebaju imati visoko razvijene kompetencije za poticanje i razvoj kreativnosti učenika u nastavi, odnosno trebaju poznavati razne strategije, metode i postupke poticanja kreativnosti. U tom kontekstu, u literaturi se pojašnjavaju pojmovi „kreativno poučavanje“ i poučavanje za kreativnost“.

2.3.1. Kreativno poučavanje i poučavanje za kreativnost

Izvješće NACCCE (1999) pojašnjava razliku između kreativnog poučavanja i poučavanja za kreativnost. Ti pojmovi nisu istoznačni, ali su međusobno povezani.

Kreativno poučavanje definira se kao korištenje maštovitih pristupa u cilju stvaranja zanimljivog i učinkovitog učenja. Škole koje prakticiraju kreativno poučavanje ostavljaju veliki utjecaj na učenike i sve posjetitelje te djeluju kao dinamično, zadivljujuće i zahvalno okruženje. Glavni cilj škola koje prakticiraju kreativno poučavanje jest učiniti iskustveno učenje relevantnim i zanimljivim za učenike. Učenici se u ovim školama smatraju aktivnim akterima koji eksperimentiraju svojim tijelima, intelektom i emocijama (NACCCE, 1999).

Takva škola stvara uzbuđljivu atmosferu u kojoj se iščekuje događanje nečega novoga i zanimljivoga svaki puta kada se odlazi na novi predmet. Učitelji daju prednost strategijama koje angažiraju učenika i djeluju kreativno na njih te zaključuju kako osobno mogu biti vrlo kreativni u razvoju materijala i pristupa koje potiču dječji interes i motivira ih na učenje (Jeffrey i Craft, 2004). Cremin (2017) primjećuje da nastavnici imaju tendenciju ostati suzdržani u pogledu kreativnog poučavanja te koriste svoju kreativnost na način da kontroliraju situaciju, umjesto da

improviziraju i maštaju zajedno sa učenicima. Učenici kreativno poučavanje shvaćaju kao nešto različito od konvencionalnog oblika nastave, odnosno kreativno poučavanje vide kao skup tehnika koje potiču na interakciju.

S druge strane, poučavanje za kreativnost definira se kao oblik poučavanja koji je namijenjen razvoju osobnog kreativnog razmišljanja ili ponašanja kod učenika. Važno je istaknuti kako će se kreativne sposobnosti mladih najprije razvijati u ozračju gdje se učiteljske kreativne kompetencije pravilno izražavaju. Dakle, učitelj čije su kreativne sposobnosti potisnute ne može razvijati kreativne sposobnosti kod svojih učenika. Poučavanje za kreativnost podrazumijeva i poticanje mladih da vjeruju u svoj kreativni identitet, prepoznavanjem kreativnih sposobnosti mladih i poticanjem kreativnosti razvijanjem znatiželje o kreativnim procesima. Ističe se važnost i učeničke kontrole nad učenjem jer se na taj način učeniku dopušta inovativnost i izražajnost (Jeffrey i Craft, 2004). Drugim riječima, potrebno je stvaranje pedagogije koja uključuje učenika i potiče njegovu osposobljenost za prepoznavanje i istraživanje znanja, te kreativno poučavanje i poučavanje za kreativnost koje će biti u skladu. Nastavnici u poučavanju za kreativnost imaju za cilj stvaranje dobre klime kod svojih učenika kako bi se osjećali dovoljno pripremljenima i sigurnima kako bi mogli riskirati i činiti pogreške, također žele poticati osjećaj uzbuđenja, poštovanja, nade i čuđenja prema mogućnostima znanja. Uz to, imaju za cilj i poticanje samoizražavanja, mašte, originalnosti, znatiželje i propitivanja te osobnih karakteristika koje potiču kreativnost. Iznad svega, važno je da poučavanje za kreativnost iziskuje osjećaj povjerenja te da za cilj ima poticanje samopouzdanja, neovisnosti uma te sposobnost razmišljanja „svojom glavom“. Takva nastava ima povezanost s širokim spektrom nastavnih pristupa i metoda, a cilj joj je omogućiti mladima da budu učinkoviti u rješavanju budućih problema te da prošire svoju svijest o svijetu i sebi samome (NACCCE, 1990).

Može se primijetiti kako kreativno poučavanje i poučavanje za kreativnost nastoje prvo istaknuti nastavnika, a zatim usmjeriti pažnju na učenika. Dok se pod kreativnim poučavanjem podrazumijeva uključivanje nastavnika u učenje zanimljivih, učinkovitih i korisnih pristupa u nastavi, pod poučavanjem za kreativnost misli se na prepoznavanje kreativne snage djece i potiče ih se u njihovoj kreativnosti.

Poučiti nastavnika kako da bude kreativan ne može se didaktičkim putem niti postoji siguran recept ili rutina. Određene rutine pomažu pri poticanju kreativnog razmišljanja, ali nastavnik treba razviti cijeli niz vještina koje će mu pomoći da se prilagodi različitim situacijama. Kreativni nastavnici dobro prihvaćaju rizik u privatnom i profesionalnom životu te doživljeni

neuspjeh shvaćaju kao priliku za učenje. Woods i Jeffrey prema Wilson (2009) ističu humanistički pristup kreativnih učitelja i primjećuju njihovu otvorenost emocijama i osjećajima te snažno moralno ulaganje svoj rad.

Zaključno, važno je istaknuti kako djeca najbrže uče promatrajući modele koje im nude odrasli. Drugim riječima, kreativno ponašanje nastavnika moćan je čimbenik u poticanju kreativnosti kod učenika. Somolanji i Bognar (2008) ističu kako pak na motivaciju nastavnika za kreativnim djelovanjem utječu brojni čimbenici, poput svakodnevnih međuljudskih odnosa u školi, s učenicima, roditeljima i kolegama, ali i uvjeta rada te ostalih ekstrinzičnih motivacijskih faktora. No, ipak najvažnija je intrinzična motivacija koja dolazi iz samog pojedinca i rezultat je zadovoljstva učiteljskim pozivom i zadovoljstva radom s učenicima. Želimo li kao učitelji pomoći svojim učenicima da povećaju svoju kreativnost, moramo promisliti o aspektima kreativnosti na koje možemo utjecati u tom procesu. Shodno različitim gledištima na podrijetlo kreativnosti i naša uloga će varirati ovisno o našem razumijevanju kreativnosti. Drugim riječima, svaki naš pokušaj poboljšanja kreativnosti mora se temeljiti na određenoj teorijskoj perspektivi ili skupu perspektiva (Craft, 2005).

2.3.2. Izazovi poticanja učeničke kreativnosti

Jedan od najvećih izazova suvremene pedagogije jest upravo omogućavanje pogodnih uvjeta za kreativno stvaralaštvo u školi s ciljem da ona postane mjesto koje učenike priprema za aktivni rad i djelovanje u društvo (Koludrović i Reić Ercegovac, 2010). U ovom poglavlju detaljnije će se opisati izazovi poticanja učeničke kreativnosti na temelju dosadašnjih istraživanja, poput: organizacije i ostvarivanja nastavnog procesa i stvaranje primjerenog ozračja koje potiče na kreativnost, motiviranja učenika na kreativnost te kompetentnosti nastavnika, odnosno poticanje samopouzdanja učenika za kreativni rad.

Današnja suvremena škola, kao što navode Koludrović i Reić Ercegovac, (2010), suradnička je i stvaralačka zajednica koja je stvorena po mjeri učenika, ali s ciljem poticanja slobode izražavanja, samoaktualizacije, fleksibilnosti i originalnosti. Kreativnost je primijećena kao važna karakteristika odgoja i obrazovanja te postaje ključnom odrednicom humano – kreativnog kurikulumu, no istraživanja pokazuju da ipak na kraju ostaje samo na deklarativnoj razini oviseći o individualnim preferencijama učitelja, učenika, autora udžbenika i same škole.

Kreativnost, razvoj talenta i stvaralački potencijali učenika postaju važne zadaće i ciljevi obrazovanja u važnim školskim dokumentima, ali u konačnoj implementaciji tih zadataka, poticanje kreativnosti ostaje nedorečeno. Promišljajući o mogućem uzroku možemo navesti kako je kreativnost izrazito složen pojam te treba imati na umu značenje nastavnikove kreativnosti, učeničkog stila učenja, njihovih želja, mogućnosti, ali i sposobnosti (Koludrović i Reić Ercegovac, 2010).

Pri poticanju kreativnosti u nastavi, Kunac (2015) ističe kako je važno istaknuti načine na koje je to moguće postići, ali također navesti i kakvo okruženje, vještine i kompetencije nastavnika u tome pomažu. Okruženje koje pozitivno utječe i potiče kreativnost ima obilježja slobode, autonomije, uzore i izvore, ohrabrenje, izuzimanje kritika, a isticanje inovacija te nesklonost naglašavanju pogrešaka.

Nastavnik prilikom organiziranja nastavnog sata mora brinuti o mnogim segmentima, a jedni od njih su i osiguravanje dobre komunikacije između učenika i nastavnika te učenika međusobno, poticati i ohrabrivati, a ne podcjenjivati učeničke ideje i rješenja, nagrađivati kreativne pristupe te izbjegavati one postupke koje kod učenika stvaraju stah od neuspjeha (Kunac, 2015). Načine poticanja kreativnosti u nastavi navodi Souze Fleith (2000) u istraživanju gdje su učitelji navodili strategije za poticanje kreativnosti. Istaknuli su grupni rad, slobodno vrijeme, neograničene aktivnosti koje imaju otvoreni kraj, crtanje, kreativno pisanje, oluje ideja, fleksibilne upute te nestrukturirano vrijeme. Vrsaljko i Ivon (2009) ističu kako u svim nastavnim oblicima i modelima koje su usmjereni na poticanje kreativnosti, kao što su problemska, istraživačka i projektna nastava, ili rad u skupinama, suradničko učenje i rad u paru, važno je preusmjeriti ulogu učitelja. On mora postati organizator, voditelj i poticatelj, a sami učenici istraživački koji samostalno i suradnički dolaze do novih spoznaja.

Imajući na umu individualne razlike učenika važno je podržavati ideju prilagodljivosti nastave koja će biti u skladu s osobnim stilom i dinamikom učenika, ali se pritom neće zapostaviti temeljni ciljevi i zadatci odgoja i obrazovanja. Poticanjem kritičkog mišljenja i kreativnosti od strane nastavnika, učenicima će se olakšati razumijevanje određenih znanja za život te će shvatiti istinsku bit određenog sadržaja. Čudina – Obradović (prema Kunac, 2015) „navodi da se za sistematski razvoj kreativnosti moraju poštovati neka načela: polaženje od specifičnog sadržaja i stvaranje baze znanja, uvježbavanje vještina divergentnog mišljenja, konvergentnog mišljenja i tehnika rada u određenom području, poučavanje transfera te uvježbavanje izražavanja rezultata u

nekom području.“ (Kunac, 2015, str. 438). No, uz navedeno ističe i važnost razvijanja samopouzdanja i vjere u samoga sebe.

NACCCE (1999) predlaže da se pri poučavanju kreativnosti uključe tri ključna elementa, a to su poticanje, identificiranje i njegovanje. Nastavnici mogu pružiti vanjske oblike motivacije kroz poticaje, nagrade i slično, ali važno je da se djeca pomoću intrinzične motivacije, u obliku znatiželje, sami potiču na razvoj kreativnosti. Nastavnik će stoga biti prvi koji će potaknuti stjecanje znanja ili vještina u školi, ali znatiželja će održati interes osobe da postane cjeloživotni učenik. Kada učenik razvije i pronade svoje individualne oblike intrinzične motivacije, trebamo biti iznimno oprezni s primjenom vanjske motivacije kako ona ne bi ugušila kreativnost. Preuzimanje rizika u ovom procesu nosi veliki potencijal za dobitak ili gubitak, ali jedino kroz kreativne rizike možemo postići ogromne uspjehe (Craft, Jeffrey i Leibling, 2001).

Kao što je moguće opisati niz razrednih ili društvenih uvjeta koji inhibiraju kreativno razmišljanje školske djece, također je moguće identificirati stavove i vrijednosti unutar svakog pojedinog djeteta koji sprječava kreativno razmišljanje. Torrance (prema Cropley, 1997) navodi kako se za interpersonalne blokade kreativnosti može reći da uključuju nemogućnost otpuštanja, a one su rezultat samonametnute discipline koja kontrolira ideje, a osobito one koje su neobične, razigrane, neočekivane, razigrane te ih dijete vrlo teško počinje oslobađati. Dolazi do neke vrste mentalne zatvorenosti.

Mnogi nastavnici imaju istu dilemu vezanu uz kreativnost. Naime, oni žele uključiti kreativne aktivnosti u proces učenja u učionici, ali u istom trenutku im se javlja osjećaj kako će njihovim uključivanjem naštetiti akademskog uspjehu iz toga predmeta (Cropley, 1997). Beghetto (2013) navode kako su kreativni mikrotrenutci jako kratki i iznenađujući te se pojavljuju u svakodnevnim rutinama, iskustvima i navikama. Ovi trenutci se događaju kada se netko pronade u trenutku da nešto radi van unaprijed određenog scenarija ili drugim riječima izlazi iz vlastite zone ugone. Kreativni profesionalci, kao što su glazbenici, glumci, fotografi i sl. prepoznaju ove mikromomente i kapitaliziraju ih. Pretočimo li ovaj kontekst u učionici, ovaj trenutak se pojavljuje kada se susreće planirani kurikulum sa „živućim“ kurikulumom koji je neočekivan i stvara prilike za nove mogućnosti za učenike i učitelje, da istražuju, uče i iskuse nešto posve novo, neplanirano i nenapisano. Ted Aoki prema Beghetto (2013) ovu situaciju opisuje kao međuigrani prostor između planiranog i proživljenog nastavnog plana i programa. To je nadahnuto mjesto postojanja i postajanja. Jedan od češćih situacija susretanja s ovim mikrotrenutcima u učionici jest trenutak kada učenik ponudi neočekivanu ideju ili odgovor. Tada nastavnik povratno reagira na način da

pokuša razumjeti učenika ili pokuša biti shvaćen od strane učenika kako bi ga, drugim riječima, vratio na pravi put, odnosno kako bi mu bolje pojasnio što je tražio od njega.

Želimo li postići kreativnost u nastavi, važno je neprestano poticati upornost u nastavi. Djecu bi trebalo podučavati kako postoji više od jednog načina rješavanja problemskih situacija i da ne smiju odustati nakon prvog neuspjelog pokušaja ili pak uspješnog. Učenike je važno uvijek poticati na dodatno isprobavanje različitih postupaka i pritom biti ustrajan. Nastavnik treba poticati svoje učenike da zadrže mladenačku fleksibilnost, a pritom i sami težiti ka njoj. Spremnost za neprestanim rastom, i otvorenost novim iskustvima, sposobnost samostalnog razmišljanja i upotreba prihvatljive doze humora su kreativne osobine koje, kao nastavnici, trebamo poticati i razvijati tijekom školovanja (Starko, 2010).

Zaključno, iz studija koje nam Craft (2005) opisuje u svojoj knjizi *Creativity in Schools*, jasno nam je da pedagoške strategije koje potiču kreativnost uključuju razvijanje motivacije za kreativnost kod djece, poticanje razvoja svrhovitim ishodom nastavnog plana i programa, poticanje dubljeg proučavanje bilo koje discipline i njezinih znanja te korištenje jezika za poticanje i procjenu maštovitosti. Također, uključuje i pružanje okružja u kojem djeca mogu ići dalje od onoga što se od njih očekuje i za što su nagrađeni. Djeci se pomaže da u konačnici pronađu sebe u aktivnostima učenja koje moraju biti raznolike kako bi na taj način potaknule dijete da istražuje alternativne načine postojanja i djelovanja. U konačnici, neprestano poticati njihovu hrabrost da budu drugačiji te im dati dovoljno vremena da promišljaju o svojim temama i na taj način usvajaju različite perspektive.

3. EMPIRIJSKI DIO RADA

3.1. Metodologija istraživanja

3.1.1. Problem, cilj i istraživačka pitanja

Zahtjevi suvremenog društva su svakim danom sve veći. Promišljajući o odgojno – obrazovnom procesu, ili o školi općenito, možemo vidjeti kako se događaju mnoge transformacije. Sve više se ističe važnost prepoznavanja i poticanja kreativnosti u nastavi. Kreativnost kao širok pojam teško je precizirati u jednu definiciju i na taj način pojasniti što bi ona točno značila, no upravo njezina širina pokazuje kako kreativnost pripada mnogim segmentima naših života. Vuković (2020) navodi kako bi škola trebala biti mjesto koje će poticati razvoj učeničke kreativnosti. No, zbog njezine kompleksnosti, kreativnost nije jednostavno poticati i razvijati kod učenika. Stoga, problem istraživanja ovoga rada su izazovi poticanja kreativnosti učenika iz perspektive nastavnika u osnovnoj, srednjoj i glazbenoj školi. Slijedom tomu, cilj je ovoga istraživanja utvrditi i bolje razumjeti izazove u poticanju učeničke kreativnosti s kojima se susreću nastavnici u svojem radu. Temeljno istraživačko pitanje glasilo je „Kako nastavnici shvaćaju, doživljavaju i potiču kreativnost učenika i kako su njihova iskustva i potrebe u tom procesu?“

3.1.2. Sudionici istraživanja

Sudionike ovoga istraživanja činili su nastavnici triju osnovnih i srednjih škola na području Vukovarsko – srijemske županije. Ukupno je sudjelovalo 14 nastavnika: 4 iz osnovne škole, 4 iz srednje strukovne škole i 6 iz glazbene škole. Sudionike istraživanja činio je prigodni uzorak koji nije slučajan već se odnosi na odabir ispitanika koji su istraživaču dostupni u potrebitom trenutku. Pavić i Šundalić (2021) navode kako je prigodni uzorak može biti praktično i znanstveno vrlo koristan u situacijama kada pretpostavljamo da razlika među ljudima nije toliko relevantna te je tada svaka skupina ispitanika korisna.

Istraživanje je provedeno u skladu s Etičkim kodeksom i drugim međunarodnim dokumentima i aktualnim zakonskim odrednicama Republike Hrvatske. Prije provođenja samog istraživanja, čelnici svake ustanove dali su suglasnost za provođenje istraživanja, uz pisani pristanak za sudjelovanje njihovih nastavnika u istraživanju. Sami sudionici su također potpisali pristanak za sudjelovanje u istraživanju, kao i privolu za prikupljanje osobnih podataka.

Istraživanje je provedeno uživo u prostorijama škola s unaprijed dogovorenim nastavnicima. Svi nastavnici su dobrovoljno sudjelovali u istraživanju, što potvrđuju i svojim potpisom te su upućeni u samu svrhu provedbe istraživanja. Prikupljeni podatci korišteni su sukladno Općoj odredbi za zaštitu podataka (GDPR) i isključivo u svrhu ovoga rada te se na taj način svim sudionicima ovog istraživanja osigurava anonimnost. Također, svi sudionici su upoznati s mogućnošću ostvarivanja uvida u prikupljene osobne podatke te da u bilo kojem trenutku imaju pravo povući svoju privolu za određenu svrhu obrade podataka.

3.1.3. Metoda i instrument istraživanja

Za potrebe ovoga diplomskoga rada provedeno je kvalitativno istraživanje kako bi se stekao bolji uvid u stavove i iskustva samih ispitanika. U istraživanju korištena je metoda fokus grupe, a instrument je bio protokol za postavljenje pitanja (Prilog 1). Pri tome je korišten polustrukturirani intervju s otvorenim pitanjima. Pavić i Šundalić (2021, str. 258) pojašnjavaju kako „Fokus grupe predstavljaju istraživačku metodu u kojoj se pomoću grupne diskusije i koristeći se grupnom dinamikom i sinergijskim učinkom nastoji generirati što veći broj ideja, stavova i sl.“. Drugim riječima, fokus grupe su skupine ljudi koje pomoću moderatora skupine raspravljaju o određenoj temi. Odnosno, za potrebe ovog istraživanja, fokus grupe su provedene u sadržajnu svrhu i cilj je doći do spoznaje o određenoj temi.

Fokus grupe su metoda koja se najbolje prilagođava istraživačkim situacijama i teško se zamjenjuje nekom drugom pogodnijom metodom. Zbog svoje dinamičnosti, fokus grupa može potaknuti sudionike da iznesu svoje podatke i informacije koje nisu planirali izreći. Pojedini sudionik pomoću komentara drugi može (lakše) osvijestiti i podijeliti svoja razmišljanja. Na taj se način dobivaju dubinska mišljenja na određenu temu. S druge strane, fokus grupe nisu u tolikoj mjeri pogodne za istraživanje ponašanja. Također, valja biti oprezan s prethodnim poznavanje sudionika ili različitim pozicijama koje mogu utjecati na slobodno iznošenje mišljenja pojedinaca, a prethodno poznavanje još može dovesti i do teškog praćenja diskusije od strane moderatora jer pojedinci, koji se poznaju od prije, mogu komunicirati međusobno na implicitan, a ne eksplicitan način. Nedovoljna mogućnost generalizacije, odnosno mali broj ispitanika koji u konačnici onemogućava pouzdanu generalizaciju podataka, mogućnost preuzimanja većinskog mišljenja grupe, mogućnost da aktivni pojedinci dominiraju grupom i na taj način onemogućuje drugima da iskažu svoje mišljenje i stavove te je u konačnici rezultate teško kodirati zbog nestandardiziranosti pitanja.

Kao što je prethodno navedeno, u istraživanju je korišten protokol za postavljanje pitanja, u kojem su pitanja nastala na temelju relevantne literature te dosadašnjih istraživanja. Ostvarivanjem polu-strukturiranog intervjua stečen je uvid u stavove i mišljenja ispitanika. Pri odabiru vrste intervjua, odabran je polu-strukturirani intervju iz razloga što pruža bolji uvid u mišljenja ispitanika kojima se postavljaju otvorena pitanja i na taj način nam se pruža veći opseg podataka. Kao što navodi Dey (1993) strukturirani odgovori su klasificirani i daju posebnu prednost zatvorenim pitanjima te na taj način omogućavaju jednostavniju obradu podataka i razumijevanje značenja. No, nasuprot ovom obliku, nestrukturirani odgovori su deskriptivni, ali istovremeno i neklasificirani. Ova vrsta odgovora pruža brojne podatke, od kojih je dosta nerelevantno i neorganizirano, ali ipak nedostatak strukture pruža veći obim podataka i samim time različitiju dokumentarnu građu.

3.1.4. Način obrade podataka

U analizi podataka korištena je tematska analiza sadržaja (Kiger i Varpio, 2020) koja je prikladna za razumijevanje iskustva, misli i ponašanja u skupu podataka. Tematska analiza je metoda za identificiranje, analiziranje i izvješćivanje o temama unutar podataka (Braun i Clarke, 2006). Podrazumijeva proces od šest koraka: upoznavanje s podacima, generiranje početnih kodova, traženje tema, pregled tema, definiranje i imenovanje tema te izradu izvješća.

Nakon što je istraživanje provedeno, prvi korak je bila transkripcija dobivenih podataka, odnosno upoznavanje s podacima. U ovoj fazi analizirani su prikupljeni podatci te je promišljano o njihovoj značajnosti. Nakon upoznavanja sa podacima i utvrđivanja ključnih elemenata, započeto je generiranje početnih kodova; odnosno, bilježenje ideja i potencijalnih shema kodiranja. Ova faza je iznimno važna jer su u njoj organiziraju podatci u smislene grupe (Braun & Clarke, 2006). U idućoj fazi, fazi traženja tema, važna je prosudba istraživača kako bi znao odrediti što je to tema. Braun i Clarke (2006) navode kako je tema nešto što se primjećuje značajnim u skupu podataka. U idealnom slučaju, niz instanci pokazat će važnost teme, no autori navode kako taj broj ne znači nužnost i da je sama tema ključna. U ovom trenutku počinje interpretativna analiza podataka, odnosno započeto je razmatranje o analiziranim kodovima te njihovo kombiniranje u sveobuhvatne teme. Detaljno su analizirani podatci te je promišljano o značajnosti pojedinih tema te njezinom povezanošću s ciljem istraživanja. U idućoj fazi, pregledu tema, definirano je koje teme su važne, a koje se ipak povezuju s drugim temama. Braun i Clarke (2006) ističu važnost dvije razine pregleda i usavršavanja u ovoj razini. Prva razina uključuje pregled na razini kodiranih

podataka, a druga razina slična prvoj, odnosi se na pregled na razini cijelog skupa podataka. Faza završava razumijevanjem različitosti tema koje zajedno čine ukupni prikaz prikupljenih podataka. U petoj fazi su konačno definirane i pročišćene teme, a definirane su dvije temeljne kategorije te su unutar svake od njih određene podteme koje ih dodatno opisuju. Zadnja faza, pisanje izvješća, obuhvaća objašnjavanje, odnosno predstavljanje istraživačke teme kroz dobivene podatke i potkrijepljenost relevantne literature koja daje utemeljenost i valjanost same analize.

Tematskoj analizi pristupano je iz konstruktivističke paradigme koja (Braun i Clarke, 2006) naglašuje kulturne, društvene i strukturalne kontekste koji utječu na individualna iskustva. Ova iskustva omogućuju razvoj znanja koje su konstruirana interakcijom istraživača i sudionika istraživanja te otkrivaju značenja koja su društveno konstruirana. Joffe (2011) ističe kako je tematska analiza posebno prikladna za konstruktivizam jer se putem procesa analize širokog spektra podataka može bolje dočarati kako se razvija određeni društveni konstrukt. Ističe kako tematska analiza, kao empirijski vođen postupak za otkrivanje najistaknutijih obrazaca sadržaja u sadržaju slike, medija ili intervjuja, koristi se konstruktima za promatranje podataka, ali istovremeno dopušta kategorizaciju „samih“ tema za analizu.

Prednosti ove analize (Braun i Clarke, 2006) jest, u usporedu s drugim kvalitativnim metodama, njezina relativno jednostavna primjena te mala zahtjevnost korištenja analize. Ova tematska analiza dostupna je manje iskusnim istraživačima, a isto tako je vrlo snažna metoda pri analizi podataka te omogućuje istraživaču da sumira i istakne ključne značajke podataka. Također, metode ove analize su temelj za druge oblike kvalitativne analize te najvažnije za istaknuti, tematska analiza nudi istraživaču veliku fleksibilnost u pogledu vrsta istraživačkih pitanja, vrsta ispitanih podataka i dokumenata, količini podataka, izboru teorijskog okvira te sposobnosti analize podataka. No, Braun i Clarke (2006) ističu i neke negativne aspekte ove analize. Prva jest problem opisa pretpostavki koje su osnova same analize, zatim nedostatak odgovarajuće analize, i u konačnici slaba analiza koja se događa uslijed preklapanja podataka. Također, do problema dolazi i kada se ne uspiju obuhvatiti svi relevantni dijelovi podataka koji su važni za samu temu.

Pri obradi podataka korišten je i induktivni pristup koji podrazumijeva polazak od specifičnih podataka koji se odnose na određeni fenomen pa do općih konceptualizacijskih pojava. Drugim riječima, ovo je pristup koji polazi od dolje prema gore. Ovaj pristup traži uzorke u podacima kako bi generirao razumijevanje fenomena i ne započinje hipotezom, već počinje željom da se razumije, odnosno objasni fenomen. Skupljajući podatke o fenomenu, istraživač traži uzorke u podacima kako bi generirao razumijevanje fenomena (Varpio, Paradis, Uijtdehaage i

Young, 2019). U ovom istraživanju, induktivnom tematskom analizom sadržaja dobivene su četiri tematske cjeline koje opisuju najčešće izazove nastavnika, a odnose se na razumijevanje fenomena kreativnosti i njezine uloge te mjesta u odgojno-obrazovnom procesu, kreativnost i kompetencije nastavnika, osobnost i sposobnosti učenika te obiteljske i vršnjačke odnose.

3.2. Rezultati i rasprava

Dobiveni rezultati u ovom istraživanju prikazani su kroz četiri tematske cjeline koje opisuju izazove s kojima se susreću nastavnici u poticanju kreativnosti svojih učenika – razumijevanje fenomena kreativnosti i njezine uloge u odgojno-obrazovnom sustavu, nastavnička kreativnost i kompetencije, osobnost i sposobnosti učenika te obiteljski i vršnjački odnosi. Nastavnici su u svojim odgovorima puno češće navodili ograničavajuće faktore već pozitivne faktore, no prema njihovom mišljenju, ovisno o kvaliteti, određeni faktori mogu djelovati kao ograničavajući, ali i kao zaštitni.

3.2.1. Razumijevanje fenomena kreativnosti i njezine uloge u odgojno-obrazovnom procesu

Kako bi se uspjelo doznati s kojim i kakvim izazovima se nastavnici susreću u poticanju kreativnosti učenik, te kako bi ih se bolje razumjelo, prije svega bilo je važno utvrditi kako nastavnici doživljavaju i definiraju kreativnosti. Neki nastavnici su o kreativnosti govorili općenito:

„Način izražavanja nekakvih unutarnjih osjećaja, misli... Dakle, nekakvo jednostavno iskazivanje sebe na nekakav način.“

„Za mene je kreativnost kada djeca i odrasle osobe na drugačiji način koriste nešto što je inače primjenjivo na uobičajeni način.“

„Kreativnost je za mene drugačije viđenje svijeta, rješavanje problema na drugačiji način. Izražavanje u bilo kojem pogledu, bilo kojom vrstom, odnosno tehnikom rada. Kreativnost je nešto što čini svijet ljepšim i boljim mjestom za život.“

„Kreativnost kod učenika primijetim kada misli izvan okvira.“

U želji da definiraju i jedinstveno opišu kreativnost, i teoretičari nailaze na mnoge poteškoće. Arar i Rački (2003) ističu kako je intrigantno činiti tako nešto jer je većina istraživača suglasna u navodu kako je kreativnost proces u kojem nastaje nešto originalno i vrijedno. Upravo to „nešto“ može biti postupak, ručak, teorija, simfonija ili sasvim nešto drugo. Želimo li razumijevati fenomen kreativnosti, važno je imati na umu široki spektar pristupa ovom fenomenu. Craft (2005) navodi kako nepostojanje jedinstvene teorije kreativnosti ukazuje na to da ne postoji

ni jedinstvena kreativna osoba, već se karakteristike kreativnih pojedinaca razlikuju među ljudima, ali i među disciplinama.

Izdvojeni odgovori sudionika u ovom istraživanju pokazuju kako neki nastavnici kreativnost opisuju kroz misli, ponašanje, različitost, „razmišljanje van okvira“ i sl., odnosno razmišljaju o kreativnoj osobi. Ovakvo razmišljanje možemo povezati sa Starkom (2010) koji kaže kako se neke od definicija usmjeravaju na karakteristike pojedinaca čiji rad određuju kao kreativan pa postavljaju pitanje „Kakva je to kreativna osoba?“, dok se druga skupina usmjerava na sami rad, odnosno postavljaju si pitanje „Što ovaj rad čini kreativnim?“. U ovoj prvoj skupini odgovora vidimo kako su se nastavnici vodili pitanjem „Kakva je to kreativna osoba?“ i shodno tome definirali kreativnost. No, druga skupina nastavnika kreativnost promatra na specifičan način; primjerice kroz svoj predmet ili kroz osobnu filozofiju života. Kreativnost su definirali na sljedeći način:

„Kreativnost u stranom jeziku,...., je zapravo snalaženje u vremenu i prostoru, konceptima stranih kultura i razmišljanjima.“

„U matematici, bitno mi je da učenici koji nemaju postupak određenog zadatka, imaju neki kreativan način na koji mogu objasniti zašto je došao do određenog rezultata.“

„...nekako mi je kod učenika krasno primijetiti da učenik može izgraditi svoj stil. Dakle, stil koji je toliko širok očituje se ne samo u odijevanju, nego u načinu govora, izboru čitanja knjiga i svih ostalih umjetnosti. Jako je teško i mislim, to traje cijeli život izgraditi svoj stil, ali lijepo je vidjeti i primijetiti da netko ima i prezentira svoj stil.“

U ovim odgovorima možemo primijetiti viđenje kreativnosti iz perspektive nastavnog predmeta koji nastavnik predaje. Nastavnici su u svojim odgovorima navodili da smatraju kreativnim kada učenici uspiju osmisliti nekakvu svoju novu ideju, novu situaciju, izgrade novi stil, riješe zadatak na novi način i sl. Upravo ovaj kriterij novosti spominje i Starko (2010), pritom ističući kako postoji ključna dilema, odnosno postavlja se pitanje za koga to rješenje treba biti novo. Kreativnim se može smatrati ideja ili određeno rješenje koje mijenja neki aspekt svijeta na dramatičan način, ali i ono koje mijenja i unapređuje svakodnevni život samog pojedinca (Richards, 2010). Starko (2010) ističe kako je određena ideja, iako možda za druge ne toliko posebna, za njihovog tvorca bila veliki napor.

Nadalje, u istraživanju su nastavnici odgovarali na pitanje o važnosti uloge i mjesta kreativnosti u nastavi. Uočeno je kako su svi svjesni važnosti kreativnosti za poticanje aktivnosti

učenika i njihove motivacije u nastavi. Vuković (2020), navodi kako bi se nastavni proces trebao ostvariti na način da vodi ka kreativnom ishodu. U tom smislu, nastavnici su isticali:

„Mislim da je kreativnost u nastavi važna... jer bez prisutne kreativnosti, nekakve mašte, ideja i slično, u nastavi bi bilo još teže dobiti nekakvu pozitivnu informaciju od učenika.“

„Što se tiče pjevanja, nemoguće je raditi bez kreativnosti jer se radi o instrumentu koji je sakriven unutar tijela.“

„Bez kreativnosti bi nastava potonula jer je jako teško zainteresirati djecu, pogotovo u današnje vrijeme kada je tehnologija napredovala i kada su djeca navikla dobivati puno informacija, ali vrlo kratkih informacija i na taj način možemo i moramo upotrijebiti svoju kreativnost kako bi pokazali da učenje ne mora biti samo sjedenje ispred knjige i čitanje hrpe informacija... nego da pokazujemo djeci da bi zapravo učenje trebalo biti zanimljivo.“

Uočeno je i da nastavnici primjećuju važnost razvoja kreativnosti još od vrtića. Jedan nastavnik ističe:

„Mislim da je kreativnost izuzetno bitna još u vrtiću zato što svi znamo jako dobro koliko kreativnost razvija mozak. Mislim da kreativna djeca jako dobro prolaze u životu zato što se znaju snaći, snalažljiviji su nekako. Mislim da je kreativnost jako bitna u svakom pogledu za život.“

Iz njihovog odgovora vidljivo je kako primjećuju važnost kreativnosti u odgojno-obrazovnom procesu, no isto tako primjećuju i kako ta kreativnost s vremenom opada. Sharp (2004) ističe kako istraživanja pokazuju da kreativnost opada kada djeca krenu u vrtić, odnosno s pet ili šest godina. Djeca se mogu identificirati kao kreativna vrlo rano, ali da pritom tu kreativnost ne prikazuju dosljedno. Ovakav razvoj može proizaći iz činjenice da se određene osobine i talenti razvijaju različitim brzinama i pod različitim utjecajima iz okoline i u konačnici iz životnih prilika svake osobe. Istraživanja koja su pokazala da djeca prilikom odlaska u vrtić imaju pad kreativnosti dovodi u pitanje je li do opadanja kreativnosti dolazi zbog prirode sazrijevanja djeteta ili zbog utjecaja društvene strukture. Craft (2005) potvrđuje da kultura ima snažan utjecaj na to u kojoj mjeri će osoba biti kreativna, a Starko (2010) navodi da kao što kreativni pojedinci utječu na osobe oko sebe, tako ne smijemo zaboraviti i da okolina utječe na kreativnost pojedinca.

Primjećujući različitost ljudi u njihovim osobinama, Vuković (2020) ističe da se isti razlikuju i po svojoj kreativnosti. Upravo zato je važno naglasiti važnost odabira dobrih strategija učenja koje će potaknuti stvaranje kreativnih osobina kod učenika. Drugim riječima, možemo reći kako je zadaća nastavnika, ali i stručnih suradnika da potiču kreativnost učenika te da u skladu s

njegovim sposobnosti pokušaju ostvariti najbolje. Iako suvremena nastava pred sudionike nastavnog procesa stavlja posve nove zahtjeve, uloga nastavnika je da inspiriraju učenike za učenje i stvaranje novih kreativnih rješenja. Nastavnici su svjesni važnosti takvog njihovog djelovanja, što se može vidjeti u sljedećem odgovoru jednog nastavnika:

„Mislim da (...) u nastavi treba poticati sve što oni naprave i uvijek poticati da je to u redu da trebaju samostalno pronalaziti nove načine rješavanja nekakvog izazova koji je pred njima.“

Rhyammara i Brolina (1999) potvrđuju da je učenike potrebno neprestano poticati na dodatno isprobavanje različitih postupaka i pritom biti ustrajan. Nastavnik bi trebao poticati svoje učenike da zadrže mladenačku fleksibilnost, ali i da pritom sami teže k njoj.

3.2.2. Kreativnost i kompetencije nastavnika

Škola bi trebala biti mjesto koje će poticati razvoj učeničke kreativnosti. Kako bi to bilo moguće, nastavnici moraju biti upoznati s osnovnim principima kreativnog rada kako bi mogli pokrenuti šarolikost učeničkih kreativnih sposobnosti (Vuković, 2020). Kao jedan od pozitivnih, zaštitnih faktora u razvoju kreativnosti učenika nastavnici su u svojim odgovorima navodili nužnost povezanosti učeničke i nastavničke kreativnosti:

„Mislim da ponekad njihova kreativnost potiče našu kreativnost i to je nešto uzajamno.“

„Kada se to dvoje sklopi nastaju prekrasne stvari.“

Kao što su i Woods i Jeffrey (1996) naveli, kreativno poučavanje je umjetnost. Cropley (1997) ističe da djeca najbrže uče promatrajući modele koje im nude odrasli. Dakle, kreativno ponašanje nastavnika vrlo je moćan čimbenik u poticanju kreativnosti učenika. Cropley (1997) također navodi kako učenici imaju pozitivan stav prema kreativnosti ukoliko njihovi nastavnici potiču kreativnost. Bognar, L. i Bognar, B. (2007) potvrđuju kako je kreativnost učitelja pretpostavka razvoja kreativnosti učenika. Na kreativno poučavanje, prema Horng i suradnicima (prema Bognar, L. i Bognar, B., 2007) utječu osobne karakteristike nastavnika (samopouzdanje, otvorenost novim idejama, spremnost nošenja s teškoćama, naglašena želja za novim i drugačiji, smisao za humor), utjecaj vlastitog djetinjstva u kojem su odrastali te podrška i poticaj od strane roditelja. Uz navedeno, na kreativnost nastavnika utječe i vlastita posvećenost poslu, odnosno intrinzična motivacija koju nalazi u vlastitom kreativnom činu te u zadovoljstvu zbog stvaranja primjerenog okruženja za razvoj učeničke kreativnosti. U konačnici, može se istaknuti kako je kreativnost učitelja, kao i kreativnost svih drugih osoba, iznimno podložna raznim utjecajima koji

su u školskom okruženju još izraženiji. Svakodnevni odnosi s učenicima, roditeljima, kolegama, plaća i drugi motivatori u manjoj ili većoj mjeri utječu na motivaciju nastavnika. No, prema Somolanji i Bognar (2008), ipak je najvažnija intrinzična motivacija koja dolazi iz samog pojedinca.

Uz nastavničku kreativnost iznimno važan je i pristup nastavnika, što su nastavnici također potvrdili u svojim odgovorima. Jensen (2003, str. 45) je istaknuo: "Učenici nisu naranče koje se pripremaju za tržište ne tekućoj vrpci. Umjesto toga, oni su raznoliki poput svog povrća na svijetu. Kako bismo ih primjereno pripremili, moramo im pristupiti kao pojedincima i poštivati njihove razlike". Bognar i Matijević (2005) ističu kako je problem današnje škole upravo u prisutnosti straha i dosade, što govori o prisutnosti nepovoljne klime. Kako bi se ostvario uspješan i kvalitetan odnos između sudionika odgojno-obrazovnog procesa, ističe se važnost emocionalne klime. Kada u učionici prevladava pozitivna emocionalna klima, nastavnici i učenici rado dolaze u školu i s oduševljenjem sudjeluju u zajedničkim aktivnostima.

Uz isticanje važnosti kreativnosti nastavnika, nastavnici su navodili i načine na koje potiču kreativnost, koji sežu od različitih kreativnih metoda i postupaka te raznolikih izvora i materijala, do korištenja povratnih informacija u vidu pohvala. Primjerice, nastavnici su istaknuli:

„Kad god se u tekstu spominje fraza, rečenica, odmah se zaustavim i otvorim pjesmu ili citat te pjesme kako bi ju čuli. Gledamo filmove ... Dakle, može se to sve uvijek tako, ali samo ako su oni voljni to primiti.“

„U okviru nastave postoje načini i metode za poticanje kreativnosti, a što se tiče predmeta hrvatskog jezika i književnosti. Vidite, profesoru je dana misija da učenik prepozna kreativnost autora. Dakle, ako učenik prepozna u nekom autoru kreativnost i on će posegnuti za njim, a onda će i sam stvarati svoju.“

„Pohvale. Znači pohvaljujem sve odgovore, bilo točne, bilo krive. Kada tražim odgovor uvijek tražim da oni kažu to svojim riječima.“

Kako bi suvremena nastava bila kreativna, potrebno je razvijati njezinu dinamiku i poticati stimulatивно i poticajno okruženje. Kreativnost je osobina svakog sudionika u odgojno-obrazovnom procesu, a uloga učitelja i stručnih suradnika je upravo ta da budu inspiracija učenicima za učenje i stvaranjem novih ideja. U međusobnoj interakciji i dobroj komunikaciji jedino je moguće ostvariti kreativnu nastavu koja će u konačnici rezultirati kreativnim ishodom učenja (Vuković, 2020). Starko (2010) navodi kako je učenika važno poticati da „razmišljaju van

okvira“, a taj izraz navodi na razvoj kritičkog mišljenja i odbacivanja univerzalnih normi. Stoga, diskurs o kreativnosti je upravo onaj u kojem se velika vrijednost pridaje otvorenosti i individualnosti za razmišljanje izvan društvenih i drugih normi. Sharp (2004) potvrđuje kako nastavnici mogu potaknuti kreativnost učenika postavljanjem otvorenih pitanja, tolerancijom dvosmislenosti, modeliranjem kreativnog mišljenja i ponašanja, poticanjem ustrajnosti i eksperimentiranja te pohvalama za neočekivani odgovor. Govoreći o kreativnosti na ovaj način, ona proizlazi iz važnosti kritičkog mišljenja, a isto potvrđuju i ispitanici u istraživanju navodeći kako je ono jedan od zaštitnih čimbenika u poticanju kreativnosti učenika. No, Kunac (2015) ističe kako se nažalost u školama još uvijek potiče i cijene isključivo pamćenje i analitičke vještine, konvergentno mišljenje i konformizam. Još se uvijek nedovoljno potiče i cijeni kreativno mišljenje.

Svjesni važnosti nastavničke kreativnosti kao zaštitnog faktora u razvoju kreativnosti učenika, važno je promišljati o načinu obrazovanja budućih učitelja koje im omogućuje razvoj vlastite kreativnosti te razvoj potrebnih kompetencija za poticanje učeničke kreativnosti. Iz odgovora nastavnika koji su sudjelovali u ovom istraživanju, primjetno je bilo njihovo nezadovoljstvo zastupljenošću kreativnosti u inicijalnom obrazovanju:

„Dosta smo učili, ali premalo smo pričali o kreativnosti. Bilo bi divno, recimo da smo imali još jedan predmet koji bi nam recimo pomogao da, sad gledam iz perspektive učiteljice hrvatskog jezika, nekakav sat napravim na malo zanimljiviji način.“

„Ja sam davno studirala i nije bilo nekih specifičnih predmeta u kojima se kreativnost naglašavala.“

" U moje vrijeme uopće se nije govorilo o kreativnosti kao takvoj niti se učilo o njoj niti se iskazivala."

Prema odgovorima nastavnika, vidljivo je kako su u svom inicijalnom obrazovanju vrlo rijetko učili o kreativnosti i kako ju razvijati i poticati. Nastavnici su svjesni sve veće potrebe za kreativnijim pristupom prema djeci, pa navode:

„Tko nas je pripremio za rad s djecom s posebnim potrebama, s darovitima. Sam si se morao mijenjati i učiti.“

Uviđaju sve veće promjene u nastavnom procesu i smatraju kako se sami pripremaju i educiraju kako bi se mogli nositi sa izazovima suvremenog vremena. Cropley (1997) navodi kako nastavnici žele uključiti kreativne aktivnosti u proces učenja u učionici, ali im se u istom trenutku

javlja i osjećaj kako će tim korakom naštetiti akademskom uspjehu iz tog predmeta. Somolanji i Bognar (2008) kako su daljnja edukacija i unapređivanje nastave neizostavni u suvremenoj školi. Obrazovanje budućih nastavnika mora u njima razvijati svijest o važnosti edukacija o kreativnosti, a programi stručnih usavršavanja moraju nuditi potpunije dodatno obrazovanje na području kreativnosti. No, nastavnici uz kreativnost izdvajaju i:

„Na fakultetu su profesori osvajali znanjem. Dakle, ako je ispred tebe stao profesor koji znanje prenosi, to je već kreativnost. Čovjek koji ništa ne posjeduje, ne nosi nikakav pribor sa sobom, nema nikakvih pomagala i sredstava. Omnia mea mecum porto.“

Drugim riječima, nastavnici ističu važnost posjedovanja autentičnosti i znanja koje je isto prijeko potrebno za razvoj učeničkih kreativnih potencijala i znatiželje. Stevanović (prema Markulin, 2020) ističe, kako bi nastavnik mogao funkcionirati s različitim ulogama koje dolaze uz njegov poziv, on prije svega mora jako dobro poznavati svoju struku, zatim pedagogiju, psihologiju, didaktiku, metodiku, filozofiju. No, isto tako voljeti djecu i imati razvijene komunikacije vještine i interpersonalne odnose kako bi bio sposoban stvoriti povoljnu razrednu klimu u učeničkom kolektivu.

Neizostavan dio u nastavničkoj struci jesu i stručna usavršavanja, a iz analize podataka vidljivo je kako nastavnici smatraju da su stručna usavršavanja korisna, ali uz njih je neophodan svakodnevni razvoj svakoga ponaosob. Ističu važnost osobnih preferencija i rada na boljoj komunikaciji i samopouzdanju koje bi uvelike pomoglo u ostvarivanju bolje nastave, kako za učenike, tako i za nastavnike.

Cropley, D. H., Cropley, A. J., Kaufman i Runco (2010) upozoravaju kako se u učionici ipak može dogoditi paradoks u promicanju kreativnosti. Iako nastavnici navode snažno odobravanje kreativnosti u teoriji, u praksi se događa drugačije. Njihovi iskazi govore kako vole imati kreativnu djecu u učionici, no pokazuju nesviđanje prema kreativnim učincima te izražavaju neodobravanje ili nesviđanje prema učenicima u razredu koji su najkreativniji. Na prvi pogled krivac se može kriti u nastavnicima, no postoje svojstveni čimbenici kreativnosti koji sami sebi pridonose na negativan način, odnosno, prema autorima, postoje aspekti tamne strane kreativnosti koji doprinose ovom paradoksu. Nastavnici koji imaju nerazvijene kompetencije za prepoznavanje, razumijevanje i poticanje kreativnosti učenika te koji još uvijek većinom djeluju na tradicionalan način, nerijetko imaju poteškoća u suočavanju s neizvjesnošću i nepredvidivošću koje prate kreativan proces. To posljedično može dovesti do propitivanja njihovih znanja i vještina, gubitka tradicionalnog autoriteta te narušavanje njihove vlastite slike o sebi kao nastavnika.

3.2.3. Osobnost i sposobnosti učenika

Nastavnici su u svojim odgovorima kao ograničavajuće čimbenike u razvoju kreativnosti navodili različite osobine i sposobnosti učenika. Izdvajaju njihovo samopouzdanje, hrabrost, nezainteresiranost, slabu razvijenost govornih sposobnosti, unutarnji otpor ili inertnost. Vezano uz samopouzdanje i hrabrost učenika, istaknuli su:

„Stvar koja mi je prva pala na pamet dok još nisi do kraja ni izrekla pitanje je vjera u samoga sebe.“

„Učenici su opterećeni i osjećajima straha i srama svake vrste neugodnosti i trebaju se osloboditi nastupa pred svojim vršnjacima. Ovdje se učenik susreće sa svojim odrastanjem. On se susreće i sa svojim tijelom. Učeniku ponekad smeta njegovo tijelo, njegov glas, govor pa onda ako još ima i poteškoća nekakvih. Dakle, puno je tu nekakvih segmenata koje treba uklopiti da bi dijete svoju kreativnost moglo izreći. Dakle, njega puno stvari koči, zaustavlja, usporava, a ona je to za mene kao profesora izazov.“

„...najveći izazov kod mojih učenika je taj što oni prvenstveno imaju malo samopouzdanja, to sam primijetila kod većine generacija. Ne znam je li to zbog pandemije ili štrajka jer su realno uskraćeni za kvalitetnu naobrazbu. Ono što sam primijetila je drastičan pad samopouzdanja u svakom mogućem izazovu ili zadatku koji se mora izvršiti na satu. Jako sumnjaju u sebe.“

Vuković (2020) također primjećuje problem samopouzdanja i samopoštovanja i navode kako je uloga učitelja i stručnih suradnika da svakodnevno rade na razvijanju učeničkog samopoštovanja. Navodi kako je kreativnost vezana uz visoki stupanj samopoštovanja i razmišljanja o sebi. Razina samopoštovanja utječe na svaki trenutak našega života, ali i na odabir kreativnih rješenja koja ćemo pokazati u svakodnevnim životnim iskustvima. Stoga, zadatak učitelja i stručnih suradnika je da kurikulumski planiraju i razvijaju vrijednosti i samopouzdanje kod učenika. Upravo samopoštovanje daje moć, energiju i motivaciju koje su ključne u kreativnom izričaju. Na problem hrabrosti učenika u izricanju svoje kreativnosti, prema Craft (2005), treba odgovoriti neprestanim poticanjem njihove hrabrosti da budu drugačiji i dati im vremena da promišljaju o temama i na taj način usvajaju različite perspektive.

Kao što i nastavnici primjećuju, Đuranović (2013) također ističe adolescenciju kao vrlo stresno razdoblje, doba odrastanja osamostaljivanja, traženja sebe, sazrijevanja i traženja svog mjesta u društvu. Biti adolescentom nije jednostavno, a danas možda teže nego ikada. U tom se periodu života ističe njegova zbunjenost, nesigurnost, ranjivost, razdražljivost i povodljivost.

Nadalje, Đuranović ističe i nagle fiziološke primjene i otkrivanje novih emocija koje zbunjuju pojedinca te ga vode u stanje nemira i uzbuđenosti. U ovom periodu su posebno osjetljivi, a tome doprinosi i činjenica da se bore s prijelazom iz djetinjstva u odrasli svijet. Kao što i autorica navodi, izazovi koje donosi adolescencija su kompleksni i mnogostruki, no većina adolescenata se u konačnici uspješno izbori s istima bez većih problema te preuzima svoju ulogu u svijetu odraslih. Craft, Jeffrey i Leibling (2001) navode kako preuzimanje rizika, neovisna prosudba, predanost i otpornost u suočavanju s izazovima te motivacija pridonose razvoju kreativnih potencijala djece. Kozlov (2007) također primjećuje važnost motiviranosti djeteta te navodi kako poticanje razvoja djetetovih kognitivnih funkcija uvelike ovisi o intrinzičnoj motivaciji za napredak. Naime, svako dijete se rađa s unutarnjim impulsom za rast i razvoj, a odrasla osoba kojoj je povjereno vođenje djeteta na putu odrastanja, ponajprije treba znati prihvatiti navedenu „razvojnu“ sposobnost djeteta, no s punom vjerom u njegove mogućnosti razvoja.

Želimo li da dijete izraste u samosvjesnu i dobru osobu, važno je imati na umu da je razvoj ličnosti dugotrajan i doživotan proces (Bognar i Matijević, 2005). Nastavnik će biti osoba koja će, nakon obitelji, potaknuti stjecanje znanja ili vještina u školi, ali znatiželja će održati interes osobe da postane cjeloživotni učenik. Kada učenik razvije i pronade svoje individualne oblike intrinzične motivacije, važno je biti oprezan s primjenom vanjske motivacije kako ona ne bi ugušila kreativnost (Craft, Jeffrey i Libling, 2001).

Vezano uz nezainteresiranost i inertnost učenika, nastavnici su primijetili izazove s pažnjom i koncentracijom učenika, što su povezali s učestalošću upotrebe digitalne tehnologije:

„Digitalna tehnologija je prenijela to da ne moraju razmišljati a sve dobiju nadohvat ruke. Ne koriste mozak i to je jako loša stvar. Roditelji su dozvolili tako nešto.“

Šmit (2019) opisuju okolnosti u kakvim djeca i mladi danas odrastaju, a njih karakterizira visoko tehnološko okružje. Oni odrastaju u vrlo dinamičnom okruženju koje je u stalnim promjenama. Digitalni mediji postaju važan alat njihove društvene interakcije pa se zato kao nužan element oblikovanja njihove osobnosti, upravo razvoj kritičkog mišljenja. Nastavnici u svojim navodima također ističu ograničavajući faktor tehnološkog okružja na mlade i ističu kako digitalni mediji sve više postaju jedinim načinom društvene interakcije. Pridodaju ovom problemu i problem s jezičnim kompetencijama učenika koji danas sve teže komuniciraju uživo.

Prema mišljenju nastavnika, posljedica prečestog korištenja tehnologije povezana je i s manjkom komunikacije učenika s roditeljima, ali i vršnjacima, što upravo može dovesti i do problema u jezičnom izražavanju i govornim sposobnostima, koje su nastavnici primijetili kod

svojih učenika. Zadovoljstvo roditelja i djece pojavit će se uslijed zdrave svakodnevne komunikacije te je najbolji odnos između djeteta i roditelja karakteriziran s puno pozitivne komunikacije i interakcije (Ferić i Žižak, 2003).

Jerončić Tomić, Mulić i Milišić Jadrić (2020) govore u povezanosti razvoja osobnosti i razine samopoštovanja te komunikacije pojedinaca s drugim ljudima. Smatraju kako su društvene mreže mediji na kojima pojedinac ima priliku oblikovati sliku o sebi te se prikazati na način kakav želi. Ono što radi na internetu, osobito na društvenim mrežama, izravno utječe na njegovo samopoštovanje. Činjenica je da ljudi dio svoga života žive na društvenim mrežama te im ono omogućuje da prezentiraju idealnog sebe te na taj način dovode sebe do pozitivnih osjećaja i više razine samopoštovanja. S druge strane, korištenje društvenih mreža povećava razinu narcisoidnosti i negativno utječe na samopoštovanje. Đuran, Koprivnjak i Maček (2018) potvrđuju negativne učinke dječje izloženosti medijima od najranije dobi. Smatraju kako mediji imaju veliki utjecaj na djetetov odgoj i obrazovanje jer utječu na njegove radne navike, kreativnost, komunikaciju i socijalizaciju.

3.2.4. Obiteljski i vršnjački odnosi

Iz odgovora nastavnika koji su sudjelovali u ovom istraživanju vidljivo je kako oni učenikov privatni i izvanškolski kontekst, odnosno obiteljske i vršnjačke odnose, promatraju dvojako, i kao potencijalni rizični faktor, ali i kao zaštitni, ovisno o kvaliteti odnosa u određenom kontekstu.

Nastavnici su istaknuli kako "...roditelji ne komuniciraju dovoljno sa svojom djecom..." te da „njihova zagušena kreativnost dolazi iz obitelji." Njihova zapažanja važno je shvatiti ozbiljno, jer dijete svoje socijalno-emocionalne kompetencije razvija unutar odnosa s drugim bitnim osobama u životu. U početku te osobe su roditelji, a kasnije dolazi do sve veće uloge prijatelja. Iznimno je važno da dijete u svojim prvim godinama razvije sigurnu privrženost sa svojim roditeljima, jer ukoliko dođe do razvoja nesigurne privrženosti, dolazi do problema nepovjerenja, manjka podrške, topline i utjehe. Ukoliko dolazi do kontinuiranog manjka interakcije između roditelja i djeteta razvija se nesigurni odnos koji u konačnici može znatno omesti pozitivni razvoj djeteta (Vranjican, Prijatelj i Kuculo, 2019). Klarin (2006) potvrđuje kako je kvaliteta interakcija u obitelji iznimno bitna za razvoj i prilagodbu djeteta. Dijete tek u interakciji s oba

roditelja zadovoljava različite potrebe. Uloga oce i majke se nadopunjuje pa je tako kvalitetno ostvarena interakcija u obiteljskom okružju značajna u objašnjavanju svih djetetovih ponašanja.

S druge strane, odgovori nastavnika pokazuju kako obiteljski kontekst može biti i zaštitni faktor u razvoju kreativnosti učenika, a ne isključivo ograničavajući. Vezano uz učenikov privatni kontekst i njegov značaj za razvoj kreativnosti, ističu:

„(...) ponajviše obitelj. To je nešto kućno, da im roditelji pružaju mogućnost... da ... kroz samo hranjenje i igranje u pijesku i blatu. Ako ih roditelj spriječi u tome, nemoj uprljat ćeš se,.. to će ih dovesti do nečega već kasnije. To generalno ne izgleda da ima veze s kreativnošću, međutim, sigurna sam da ima jer su roditelji ti koji su, kaže se, oni koji prvi djetetu dozvoljavaju da raširi krila. Stoga, ako roditelj razgovara s djecom, ako putujete, gledate filmove, slušate glazbu.. Time otvarate mnoge prozore..“

„Dijete koje ima podršku kod kuće, s kojim se radi, kojem je dozvoljeno biti drugačiji i bude drugačiji. On se lakše izražava.“

Nastavnici primjećuju važnost podrške obitelji, a njihove navode potvrđuju i istraživanja koja ističu upravo obitelj kao zaštitni čimbenik u razvoju kreativnosti učenika (primjerice Taneri, 2012; Jankowska i Gralewski, 2022) . U istraživanju odnosa konstruktivnog roditeljskog stila i čimbenika obiteljske klime za razvoj kreativnosti u odnosu roditelja i djeteta, (Jankowska i Gralewski, 2022), rezultati pokazuju da konstruktivno roditeljstvo ima pozitivnu povezanost s tri do četiri čimbenika klime za razvoj kreativnosti u odnosu roditelja i djeteta. Odnosno, utjecaj na poticanje novosti i raznolikosti, podršku u kreativnoj ustrajnosti te u poticanju mašte. Istraživanje koje je preveo Taneri (2012) pokazuje da su roditelji slabo upoznati sa definicijom i karakteristikama kreativnih ljudi, ali i sa značenjem kreativnih vještina. Roditelji koji su pohađali deseto-satni seminar poboljšali su svoje znanje o kreativnosti i shvatili kako ono nije samo odgovornost škole. Istraživanje pokazuje kako emocionalno i psihološko okružje u obitelji mogu pridonositi poboljšanju kreativnog mišljenja. Kada su roditelji svjesni utjecaja igračaka, igrice i aktivnosti na dječje vještine kreativnog mišljenja, lakše će moći stvoriti obiteljsko ozračje koje će biti kreativno poticajno.

Vranjican, Prijatelj i Kuculo (2019) ističu kako se s vremenom važnost roditelja sve više smanjuje, a tada najvažniju ulogu za pozitivan razvoj i funkcioniranje preuzimaju vršnjaci. Stvaranje prijateljskih odnosa ima važan utjecaj na razvoj djeteta. Njegova motivacija za druženjem s vršnjacima i za integraciju u vršnjačku grupu dovodi do razumijevanja tuđih želja, stavova i očekivanja te da se prilagođava ponašanjima drugih. Svi ovi segmenti važni su za

stvaranje socijalno-emocionalnih vještina. U prijateljstvu djeca uče o društvenim pravilima, o sebi, drugima, o posljedicama svojeg ponašanja i funkcioniranju svijeta. Jedan je nastavnik u istraživanju istaknuo kako učenike "jako zabrinjava što će reći prijatelj, što će reći kolega." Takvu zabrinutost za mišljenje drugih Arrar i Rački (2003) objašnjavaju kako se okolina često ograničavajuće ponaša prema kreativnim osobama te prema njima izražava otvorenu agresiju i odbacivanje. Naime, kreativna djeca često puta od strane svojih vršnjaka mogu biti dobro procijenjena jer često imaju zanimljivosti koje dijele s drugima i na taj način postaju stalnim izvorom zabave. No, okolina se prema tim kreativnim poduhvatima često odnosi izražavajući otvorenu agresiju i odbacivanje. Kreativna osoba tada na nastalu situaciju može reagirati kontraagresijom, upornošću, šalom, ignoriranjem kritika, tišinom, apatijom, nekonzistentnom izvedbom ili preferiranjem samostalnih aktivnosti.

Jedan je nastavnik istaknuo da se učenici

„ (...) ne izražavaju se kroz odjeću zato što ih je strah. Imala sam konkretno slučaj djevojčicu izruguju zato što se ona ne oblači kao ostali, nema dugačke nokte, ima obične majice, onako malo je jačke konstrukcije.. nastoji to prekriti jer je izruguju zato što je drugačija... jako se boje biti različiti, boje se iskakati... drugi će reagirati negativno na sve što je drugačije.“

Možemo istaknuti kako je vršnjački utjecaj neosporan i važan dio odrastanja, stvaranja identiteta i oblikova ponašanja pojedinca. Lebedin Manzoni, Lotar i Ricijaš (2007) primjećuje kako odnosi s vršnjacima tijekom adolescencije postaju sve važniji i potreba za vršnjacima u tom periodu neprestano raste. Vršnjački pritisak se prepoznaje kroz utjecaj grupe na pojedinca na način da se pozitivno potkrepljuje konformiranje grupnim normalama ili se izriču sankcije onima koji se istima opiru. Lebedin Manzoni, Lotar i Ricijaš (2007) u svojem istraživanju o podložnosti vršnjačkom pritisku, ističu kako najveću podložnost vršnjačkog pritiska vide se u formiranju slike o sebi koja se temelji na mišljenju važnih ljudi iz okoline. Forko i Lotar (2012) ističu kako su u procesu socijalizacije od iznimne važnosti pojedinci iz okoline koji nam služe kao model za usvajanje obrazaca ponašanja. Primjećuju da tijekom razdoblja adolescencije vršnjaci imaju iznimno jak utjecaj jedni na druge i pomoću različitih načina dovode do promjena ponašanja. Jedan od načina utjecaja jest vršnjački pritisak pri kojem vršnjaci pokušaju nametnuti stavove ili ponašanja grupe pojedincu. Osobe nižeg ili niskog samopoštovanja u većoj mjeri popuštaju pod pritiskom i očekivanjima grupe.

Prema navedenim autorima i navodima nastavnika možemo zaključiti kako obiteljski i vršnjački odnosi imaju veliki utjecaj na mladu osobu. U kontekstu kreativnosti, jasno je da u

procesu razvoja kreativnosti veliku ulogu ima podrška obitelji i okoline te su prepoznati kao i jedni od zaštitnih čimbenika. Osobe prisutne u ranoj dječjoj dobi mogu pomoći u razvoju kreativne strane djeteta kroz pružanje kreativnog okruženja i pomaganja da se dijete kroz igru kreativno izrazi i razvija svoje kreativne napore koji će biti primijećeni i pohvaljeni od strane starije osobe. Sharp (2004) ističe kako čovjek odabire biti kreativnim, ali isto tako okolina svojim poticajima može pomoći djetetu u izražavanju njegove kreativnosti i uvidjeti eventualne probleme pri njezinoj manifestaciji. Dijete ima višestruke koristi od bogatog i poticajnog okruženja (Valjan Vukić, 2012). Na temelju reakcija drugih na vlastita ponašanja i emocionalno izražavanje, dijete uči koje su reakcije prikladne, a koje nisu u pojedinoj situaciji. U različitim razdobljima života, djetetu je potrebna različita količina podrške okoline. No, njegovanje emocionalno toplog i ohrabrujućeg odnosa s djetetom, koje je primjereno njegovoj razvojnoj potrebi, razumno postavljanje granica u ponašanju te u konačnici poticanje prosocijalnog ponašanja i osjećaja za druge će pomoći djetetu da se razvije u uspješnu i zadovoljnu osobu (Pinter, 2008).

4. Implikacije rezultata istraživanja

Rezultati ovoga istraživanja korisni su nam iz više razloga. Naime, pomoću dobivenih rezultata možemo bolje razumjeti kako nastavnici doživljavaju i razumiju kreativnost svojih učenika, na temelju njihovih iskustava iz prakse, s kojim se izazovima najčešće susreću te kako procjenjuju svoje kompetencije za poticanje kreativnosti učenika. Odnosno, kako u tom kontekstu procjenjuju kvalitetu inicijalnog obrazovanja, ali i važnost daljnjeg stručnog usavršavanja. Na temelju tih rezultata moguće je dati smjernice kojima bi se nastavnicima pomoglo u razvijanju i unapređivanju njihovih kompetencija – počevši od njegovanja vlastite kreativnosti i inicijalnog obrazovanja nastavnika, do kvalitetnog stručnog usavršavanja, zajednica učenja i unapređivanja vlastite prakse ostvarivanjem akcijskih istraživanja.

Nastavnici primjećuju kako su izazovi svakim danom sve veći i zaključuju kako im je nužna podrška da bi se s istima mogli nositi. Prije svega, nastavnici bi vlastitu kreativnost te kompetencije za poticanje kreativnosti trebali razvijati tijekom inicijalnog obrazovanja. Važno je da obrazovanje budućih učitelja u njima razvija svjesnost o važnosti obrazovanja na području kreativnosti (Somolanji i Bognar, 2008).

Jedan od mogućih odgovora na izazove su i kvalitetna stručna usavršavanja, koja bi nastavnicima pomogla u shvaćanju učeničkih izazova te u odgovoru na iste. Također, stručna usavršavanja nastavnicima bi trebala pružiti uvid u nove tehnike i metode rada koje bi bile u skladu s potrebama novih generacija. Buljubašić-Kuzmanović (2007) ističu kako suvremeni nastavnik mora voditi brigu o svom profesionalnom razvoju, a ono mora uključivati formalno i neformalno iskustvo, samovrednovanje i istraživanje. Somolanji i Bognar (2008) također ističu da je u programima stručnih usavršavanja potrebno ponuditi potpunije dodatno obrazovanje na području kreativnosti i u svrhu ostvarivanja bolje nastave. No, Buljubašić-Kuzmanović (2007) upozorava kako se profesionalni razvoj nastavnika ne može se temeljiti samo na povremenim seminarima i okupljanjima. Ono mora biti dugoročan proces tijekom kojeg se kroz učenje, praktični rad i istraživačku djelatnost razvija i unaprjeđuje znanje, sposobnosti i vještine. Kroz cijeli taj proces povećava se i sama kompetentnost učitelja. Putem profesionalnog razvoja nastavnik postaje praktičarom koji promišlja u skladu sa svojim potrebama, planira svoje aktivnosti i vrši njihovo samovrednovanje. Kako bi doprinosa daljnjem rastu i razvoju svoje kompetentnosti, kritički propituje vlastitu odgojno-obrazovnu praksu te na taj način može bolje stvaralački i kritički promatrati, vrednovati, analizirati i mijenjati svoju praksu.

Uz važnost kvalitetnog stručnog usavršavanja nastavnika, u odgovoru na izazove, nastavnicima može pomoći i formiranje te održavanje zajednica učenja u školi te provođenje istraživanja i unapređenje vlastite prakse kroz akcijska istraživanja. Zajednice učenja podrazumijevaju skupinu ljudi koji dijele i kritički propituju svoju praksu na trajan, refleksivan, suradnički i umjeren na učenje način koji promiče rast. One podrazumijevaju skupinu ljudi koja se sastaje unutar i izvan škole kako bi međusobno unapređivali svoje učenje te učenje učenika, ali i utjecali na razvoj škole (Bolam i sur., 2005). Zajednice učenja pomažu u unapređivanju prakse na razini škole i razreda na način da nastavnicima pomažu staviti fokus na učeničko učenje, korištenje podatka za informiranje o nastavi te im pomaže da uvide svoje znanje i sposobnosti važne za poučavanje (Mundschenk i Fuchs, 2016). S druge strane, akcijsko istraživanje se definira kao sistematičan proces promatranja, opisivanja, planiranja, djelovanja, refleksije, evaluacije i modificiranja. Sve etape ne moraju se uzastopno ostvariti već je moguće započeti istraživanje na jednom mjestu, a završiti na posve drugom. Cilj akcijskog istraživanja jest unapređivanje prakse i kvalitete njezinog razumijevanja (Bognar, 2006). Horvat i Lapat (2012) ističu kako bi se nastavnici trebali usavršavati na različitim oblicima i tipovima skupova, a osim teorijskih znanja, važno je da steknu i praktična iskustva. Odnosno, potrebno je da se okrenu akcijskim istraživanjima i interdisciplinarnom pristupu. Prema Bognaru (2006), akcijska istraživanja će nastavnicima pomoći u rješavanju uočenih problema, ali i u unapređivanju prakse s unaprijed postavljenim ciljevima. Proces provedbe akcijskih istraživanja je fleksibilan i daje kreativne odgovore na potrebe sudionika istraživanja. Nastavnik bi također trebao i neprestano kritički pristupati analiziranju relevantne literature koja će ga usmjeravati prema stalnom usavršavanju i strategijskom planiranju njegovog profesionalnog razvoja (MZO, 2018).

Pedagog, kao stručni suradnik u školi, ima ključnu ulogu u pomoći i pružanju podrške nastavnicima u realizaciji odgojno i obrazovnog procesa, te u suočavanju sa svim izazovima koji iz njih proizlaze pa tako i u onima vezanima uz poticanje kreativnosti kod učenika. To znači da pedagog može osmisliti program stručnog usavršavanja radioničkog tipa za svoje nastavnike, u kojima bi oni mogli razvijati vlastitu kreativnost, te u kojima bi se iskustveno upoznali s raznovrsnim metodama i tehnikama poticanja kreativnosti. Osim toga, pedagog može biti i inicijator te voditelj zajednica učenja, na kojima će omogućiti nastavnicima kvalitetne i produktivne rasprave, razmjene iskustava, ideja i mišljenja. Vuković (2011) potvrđuje kako je uloga pedagoga upravo u savladavanju izazova u odgojno-obrazovnom procesu. Posebice u motivaciji učenika, razvoju individualnosti, stvaranju identiteta škole, organizaciji rada suvremene škole, stvaranju identiteta škole, organizacije stručnih usavršavanja nastavnika, poticanju učenika

na uspjeh i dr. Školski pedagog, uz osmišljavanje stručnih procesa i njihovu primjenu u svakodnevnom radu s ciljem unapređivanja odgojno-obrazovnog procesa, u veliko mjeri doprinosi savladavanju izazova koji su prisutni u suvremenoj školi. Stoga, uloga pedagoga je upravo pronalaženje rješenja i ideja pomoću kojih bi se odgovorilo na prisutne izazove suvremene škole.

5. Zaključak

Svakim novim danom ulazimo u nove izazove. Suvremeno društvo donosi mnoge promjene u naše živote i one se sve više očituju u mnogim segmentima naših života. Promišljajući o kreativnosti vidimo kako je ona iznimno važna za društvo. Većina autora se slaže u činjenici da je diskurs o kreativnosti upravo onaj u kojem se pridaje velika vrijednost individualnosti i otvorenosti razmišljanja izvan društvenih i drugih normi.

Provedeno istraživanje u ovom radu pokazuje nam kako je pojam kreativnosti iznimno širok i da njezina nemogućnost definiranja pokazuje njezinu beskonačnost, drugim riječima, njezinu, kreativnost. Ispitanici, shodno predmetima koje predaju, daju raznolike definicije i razumijevanje ovoga pojma. Slažu se u navodima da je kreativnost iznimno važna u nastavi i da ju je važno poticati još od vrtića. Ukoliko se potiče na ispravni način još od mlađe dobi, učenici će lakše izgraditi svoju osobnost, vlastiti stil i način izražavanja. Kreativnost prepoznaju na različite načine, ali ističu i važnost promišljanja o različitim tipovima kreativnosti i utjecajima „ograničenja u nastavi“. U istraživanju je veliki fokus stavljen na izazove poticanja učeničke kreativnosti pa su ispitanici navodili iznimno puno izazova s kojima se suočavaju. Jedan od najučestalijih odgovora jest samopouzdanje učenika koje potom utječe na cijeli nastavni proces. Također, vezano uz učenike, nastavnici su spominjali i strah, sram, inertnost, osjetljivu fazu odrastanja, kratkotrajnu pažnju, lijenost i korištenje tehnologije. Unatoč tomu, nastavnici se slažu da su učenici i danas jako kreativni i da zajednički sa svojom i njihovom kreativnošću dolaze do predivnih trenutaka u nastavnom procesu. Smatraju kako je uzajamnost učeničke i nastavničke kreativnosti iznimno važna te da uz brojne poticaje, nastavnički entuzijazam i pristup uvelike utječu na krajnji rezultat učeničke kreativnosti. Primjećuje se i kako ispitanici daju dvojake odgovore na obiteljske i vršnjačke odnose učenika te ih prepoznaju kao potencijalno rizičnim faktorima, ali i zaštitnima, ovisno o kontekstu. Ističu veliku važnost obitelji u prvim godinama djetetovog života, a kasnije prevladav neosporan utjecaj vršnjaka koji postaju dijelom odrastanja i stvaranja identiteta učenika.

Nadalje, vezano uz njihovu vlastitu kreativnost te kompetencije za razvijanje iste kod svojih učenika, nastavnici su istaknuli kako ih inicijalno obrazovanje nije pripremio za kreativnost u ovom smislu kakva se danas ističe, no da primjećuju korisnost stručnih usavršavanja na kojima dobivaju nove inspiracije za svoju nastavu.

U završnim mislima voljela bih istaknuti riječi jedne od nastavnica koja kaže sljedeće o učenicima: „Prvi cilj koji trebaju postići jest upoznati samoga sebe, a kada upoznaš samoga sebe, dopustit ćeš i svojoj kreativnosti da izađe!“ Naša kreativnost smo u konačnici upravo mi. Stoga, prije svega, dopustimo učenicima da upoznaju sebe i svoju kreativnost!

6. Literatura

1. Arar, Lj., & Rački, Ž. (2003). Priroda kreativnosti. [Elektronička verzija] *Psihologijske teme*, 12(1), 3-22.
2. Beghetto. R. A. (2013). Nurturing Creativity in the Micro-moments of the Classroom. ACAG (5). Kim, K. H., Kaufman, J. C., & Sriraman, B., *Creatively Gifted Students are not like Other Gifted Students: Research, Theory and Practice* (str. 3-16). Sense Publishers
3. Bognar, B. (2006). Akcijska istraživanja u školi. [Elektronička verzija] *Odgojne znanosti*, 8(1), 209-228.
4. Bognar, L., & Bognar, B. (2007). Kreativnost učitelja kao značajna kompetencija nastavničke profesije. Bognar, L., & Bognar, B., *Kompetencije i kompetentnost učitelja* (str. 421-428). Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera, Učiteljski fakultet u Osijeku. Preuzeto lipanj 25, 2023, s <https://ladislav-bognar.net/node/5>
5. Bognar, L. (2012). Kreativnost u nastavi. [Elektronička verzija] *Napredak*, 153(1), 9-20.
6. Bognar, L., & Matijević, M. (2005). *Didaktika*. Zagreb: Školska knjiga.
7. Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. [Elektronička verzija] *Qualitative reasrxh in Psychology*, 3(2), 4-28.
8. Bolam, R., McMahon, A., Stoll, L., Thomas, S., Wallace, M., Greenwood, A., Hawkey, K., Ingram, M., Atkinson, A., & Smith, M. (2005). *Creating and Sustaining Effective Professional Learning Communities*. UK: University of Bristol.
9. Buljubašić – Kuzmanović, V. (2007). Kompetencije i kompetentnost učitelja. Buljubašić – Kuzmanović, V., *Kurikularne kompetencije nastavnika* (str. 429-437). Ukraine: Kherson State University Kherson, Osijek: Učiteljski fakultet u Osijeku.
10. Buljubašić – Kuzmanović, V., & Kretić-Majer, J. (2008). Vrednovanje i samovrednovanje u funkciji istraživanja i unapređivanja kvalitete škole. [Elektronička verzija] *Pedagogijska istraživanja*, 5(2), 139-149.
11. Craft, A., Jeffrey, B., & Leibling, M. (2001). *Creativity in Education*. UK: Continuum.
12. Craft, A. (2005). *Creativity in Schools: Tensions and Dilemmas*. London and New York: Routledge. Taylor & Francis Group.
13. Cremin, T. (2017). Teaching Creatively and Teaching for Cretivity. Sancho Guinda, C., & Breeze, R., *Essential Competencies for English-medium University Teaching*. (str. 99-110), Switzerland: Springer International Publishing.
14. Cropley, A. J. (1997). *More ways than one*. New Jersey: Greenwood publishing group.

15. Cropley, D. H., Cropley, A. J., Kaufman, J. C., & Runco, M. A. (2010). *The Dark Side of Creativity*. Cambridge: University Press.
16. Dey, I. (1993). *Qualitative data analysis*. London and New York: Routledge. Taylor & Francis Group.
17. Đuran, A., Koprivnjak, D., & Maček, N. (2019). Utjecaj medija i uloga odraslih na odgoj i obrazovanje djece predškolske i rane školske dobi. [Elektronička verzija] *Communication Management Review*, 4(1), 270-283.
18. Đuranović, M. (2013). Obitelj i vršnjaci u životu adolescenata. [Elektronička verzija] *Napredak*, 154(1-2), 31-46.
19. Ferić, M., & Žižak, A. (2003). Komunikacija u obitelji – percepcija djece i mladih. [Elektronička verzija] *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 40(1), 25-38.
20. Horvat, A., & Lapat, G. (2012). Cjeloživotno obrazovanje učitelja. [Elektronička verzija] *Andragoški glasnik*, 16(2), 131-142.
21. Jankowska, D. M., & Gralewski, J. (2020). The familial context of children's creativity: parenting styles and the climate for creativity in parent-child relationship. [Elektronička verzija] *Creative studies*, 15(1), 1-24.
22. Jeffrey, B., & Craft, A. (2004). Teaching creatively and teaching for creativity: distinctions and relationships. [Elektronička verzija] *Educational Studies*. 30(1), 77-87.
23. Jeffrey, B., & Woods, P. (2003). *The Creative School*. London and New York: RoutledgeFalmer Taylor & Francis Group
24. Jerončić Tomić, I., Mulić, R., & Milišić Jadrić, A. (2020). Utjecaj društvenih mreža na samopoštovanje i mentalno zdravlje mladih. [Elektronička verzija] *In medias res*, 9(17), 2649-2654.
25. Jensen, E. (2003). *Super-nastava: Nastavne strategije za kvalitetnu školu i uspješno učenje*. Zagreb: Educa.
26. Joffe, H. (2011). *Thematic Analysis*. Chichester: Wiley Blackwelle.
27. Kaufman, J. C., & Sternberg, J. R. (2010). *The Cambridge Handbook of Creativity*. United States of America: Cambridge University Press.
28. Kiger, M. E., & Varpio, L. (2020). *Thematic analysis of qualitative data*. London and New York: Routledge. Taylor & Francis Group.
29. Klarin, M. (2006). *Razvoj djece u socijalnom kontekstu – Roditelji, vršnjaci, učitelji kontekst razvoja djeteta*. Sveučilište u Zadru: Naklapa Slap.
30. Koludrović, M., & Reić Ercegovac, I. (2010). Poticanje učenika na kreativno mišljenje u suvremenoj nastavi. [Elektronička verzija] *Odgojne znanosti*, 12(2), 427-439.

31. Kozlov, J. (2007). Kako poticati prirodno učenje s mozgom na umu. [Elektronička verzija] *Dijete, vrtić, obitelj*, 13(47), 11-12.
32. Kunac, S. (2015). Kreativnost i pedagogija. [Elektronička verzija] *Napredak*, 156(4), 423-446.
33. Lebedina Manzoni, M., Lotar, M., & Ricijaš, N. (2007). Podložnost vršnjačkom pritisku i samopoštovanje kod studenata. [Elektronička verzija] *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 44(1), 77-92.
34. Markulin, D (2020). Umijeće nastavnika u poticanju uspješne nastavne klime. [Elektronička verzija] *Časopis za odgojne i obrazovne znanosti Foo2rama*, 4(4), 45-60.
35. Maslow, A. (1968). *The Maslow Business Reader*. New York: John Wiley & Sons.
36. Matijević, M., & Radovanović, D. (2011). *Nastava usmjerena na učenika*. Zagreb: Školske novine.
37. Mundschenk, N. A., & Fuchs, W. W. (2016). Professional Learning Communities: An Effective Mechanism for the Successful Implementation and Sustainability of Response to Intervention. [Elektronička verzija] *SRATE Journal*, 25(2), 55-64.
38. MZO. (2018). *Priručnik za unapređenje kompetencija nastavnika u visokom obrazovanju*. Preuzeto lipanj 23, 2023, s <https://mzo.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Obrazovanje/VisokoObrazovanje/RazvojVisokogObrazovanja/Razvijanje%20i%20unapre%C4%91ivanje%20kompetencija%20za%20pou%C4%8Davanje%20na%20visokim%20u%C4%8Dili%C5%A1tima%20-%20Priru%C4%8Dnik%20za%20unapre%C4%91enje%20kompetencija%20nastavnika%20u%20visokom%20obrazovanju.pdf>
39. NACCCE. (1999). *All Our Futures: Creativity, Culture and Education*. Preuzeto lipanj 22, 2023, s <https://sirkenrobinson.com/pdf/allourfutures.pdf>
40. Pavić, Ž., & Šundalić, A. (2021). *Uvod u metodologiju društvenih znanosti (drugo, dopunjeno izdanje)*. Osijek: Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.
41. Pinter, D. (2008). Razvoj socijalnih odnosa. [Elektronička verzija] *Dijete, Vrtić, Obitelj*, 3(54), 2-5.
42. Ragsdale, S., & Saylor, A. (2009). *201 Activities to foster creativity, literacy, and play in K-3*. Minneapolis: Search institute Press.
43. Richards, R. (2010). Everyday Creativity: Process and Way of Life – Four Key Issues. U: J. C. Kaufman & R. J. Sternberg (ur.), *The Cambridge Handbook of Creativity* (str. 189-215). UK: Cambridge University Press.

44. Robinson, K. (2006). *Do schools kill creativity?* Preuzeto lipanj 25, 2023. s https://www.ted.com/talks/sir_ken_robinson_do_schools_kill_creativity/c
45. Rogers, C. (1985). *Kako postati ličnost*. Beograd: Noilt.
46. Runco, M. A. (2007). *Creativity*. UK: Elsevier Academic Press.
47. Sharp, C. (2004). Developing young children's creativity: what can we learn from research?. [Elektronička verzija] *Topic*, 32, 5-9.
48. Somolanji, I., & Bognar, L. (2008). Kreativnost u osnovnoškolskim uvjetima. [Elektronička verzija] *Život i škola*, 19, 89-93.
49. Starko, J. A. (2010). *Creativity in the Classroom*. New York: Routledge.
50. Sučević, V., Cvjetičanin, S., & Sakač, M. (2011). Obrazovanje nastavnika i učitelja u Europskom konceptu kvalitete obrazovanja zasnovanom na kompetencijama. [Elektronička verzija] *Život i škola*, 25(57), 11-23.
51. Souza Fleith, D. (2000). Teacher and Student Perception of Creativity in the Classroom Environment. [Elektronička verzija] *Roaper Review*, 22(3), 148-153.
52. Šimundža, D. (1970). Škola, kultura i odgoj. [Elektronička verzija] *Crkva u svijetu*, 5(3), 294-298.
53. Šmit, I., & Kovačić, M. (2019). Utjecaj tehnološke paradigme na ponašanje milenijalaca i djece. [Elektronička verzija] *Communication Management Review*. 4(1), 140-161.
54. Taneri, P. O. (2012). Roles of parents in enhancing children's creative thinking skills. [Elektronička verzija] *International Journal of Human Sciences*. 9(2), 91-108.
55. Valjan Vukić, V. (2012). Prostorno okruženje kao poticaj za razvoj i učenje djece predškolske dobi. [Elektronička verzija] *Magistra ladertina*, 7(1), 123-132.
56. Varpio, L., Paradis, E., Uijtdehaage, S., & Young, M. (2019). The Distinctions Between Theory, Theoretical Framework and Conceptual Framework. [Elektronička verzija] *Journal of the Association of American Medical Colleges*. 95(7), 989-994.
57. Vuković, N. (2011). Izazovi školskom pedagogu. [Elektronička verzija] *Napredak*, 152(3-4), 551-568.
58. Vuković, N. (2020). Učitelji i učenici u kreativnoj školi. [Elektronička verzija] *Varaždinski učitelj-digitalni stručni časopis za odgoj i obrazovanje*, 3(3), 1-13.
59. Vranjican, D., Prijatelj, K., & Kuculo, I. (2019). Čimbenici koji utječu na pozitivan socio-ekonomski razvoj djece. [Elektronička verzija] *Napredak*, 160(3-4), 319-338.
60. Vrkić Dimić, J. (2013). Kompetencije učenika i nastavnika za 21. stoljeće. [Elektronička verzija] *Acta Ladertina*, 10(1), 49-60.

61. Vrsaljko, S., & Ivon, K. (2009). Poticanje kreativnosti u nastavi hrvatskoga jezika i književnosti. [Elektronička verzija] *Magistra Iaderina*, 4(4), 146-158.
62. Wilson, A. (2009). *Creativity in Primary Education*. UK: Learning Matters.
63. Zrilić, S. (2010) Kvaliteta komunikacije i socijalni odnosi u razredu. [Elektronička verzija] *Pedagojska istraživanja*, 7(2), 231-242.

7. Prilozi

7.1. Prilog br. 1.

PROTOKOL

TRAJANJE

- do 60 minuta

TIJEK

- neformalni pozdrav
- ispunjavanje suglasnosti (obavljeno za ravnatelja)
- predstavljanje moderatorice / voditeljice
- objašnjenje cilja istraživanja
 - **cilj istraživanja: utvrditi izazove poticanja učeničke kreativnosti iz perspektive nastavnika u osnovnoj i srednjoj školi**
- pojašnjenje kako će se rezultati koristiti isključivo u svrhu izrade diplomskog rada

PRAVILA

- Svi sudjeluju i razmjenjuju mišljenja te međusobno razgovaraju i komentiraju, kako na postavljena pitanja, tako i na viđenja drugih.
- Ne postoje točni / netočni odgovori. Svaki odgovor je dobrodošao i jednako važan.
- Intervju će biti sniman diktafon, stoga je važno da sudionici pričaju jedan po jedan kako bi se čuli i razumjeli.
- U obradi podataka, sudionici neće biti imenovani te će anonimnost biti u potpunosti osigurana.
- Sudionici u svakom trenutku imaju pravo odustati od sudjelovanja u fokus grupi.

PITANJA

1. Što za vas znači kreativnost? Kako ju vi shvaćate i razumijete?
2. Što mislite o važnosti kreativnosti u nastavi?
3. Na koje načine prepoznajete učeničku kreativnost u nastavnom procesu?
4. Govoreći o generacijama prije i danas, postoji li razlika u prisutnosti učeničke kreativnosti?
5. S kojim izazovima u poticanju učenike kreativnosti se susrećete?
6. Što smatrate najvećim poticateljem učeničke kreativnosti?

7. Što mislite o povezanosti učeničke i nastavničke kreativnosti?
8. Na koje načine vi potičete učeničku kreativnost u nastavi / izvan nastave?